

บทที่ 4

ผลการศึกษา

4.1 ความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานกับมหาชีวาลัยอีสาน ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง

ก่อนที่จะมีการรวมตัวกันขึ้นของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานและมหาชีวาลัยอีสาน กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านอีสาน (ซึ่งปัจจุบันคือ ผู้ก่อตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานและมหาชีวาลัย) ได้ร่วมกันคิดและทบทวนถึงสาเหตุของปัญหาความยากจน และภาวการณ์เป็นหนี้สินของเกษตรกรในภาคอีสาน โดยตระหนักว่าปัญหาดังกล่าวเกิดจากทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นและให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจรวมทั้งนโยบายส่งเสริมการทำเกษตรแผนใหม่ ทำให้เกษตรกรหันมาปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตการเกษตรจากเดิมที่เป็นการทำเกษตรแบบผสมผสานเพื่อการยังชีพมาเป็นการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่เป็นการผลิตเพื่อขายหากำไร การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตของเกษตรกรนอกจากจะทำลายทั้งความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติ (ป่า ดิน แม่น้ำ ลำคลอง) แล้วยังทำให้เกษตรกรหันไปพึ่งพาเงินตรา และระบบตลาดที่มีการผูกขาด ดังที่พ่อคำเตื่อง ภาษี ได้กล่าวว่า

“...ทำอาชีพเกษตรมันดี มีใครบ้างเลี้ยงปลาแล้วไม่มีเหลือกิน ไม่มีหрок แต่ทุกวันนี้เลี้ยงเหลือแต่ตัวเองจะอดตาย ชาวไร่ชาวนาเลี้ยงปลาไม่ได้กิน เอาไปขายหมด ตัวเองกินแต่ตัวเนาๆ มีไก่อก็เอาไปขาย ตัวเองกินแต่โครงไก่ ปลูกข้าวแล้วไม่พอกิน ทั้งที่ทำล้นตลาดทำแล้วบ่นว่าอดยาก มันต้องมีอะไรผิดสักอย่าง เราคิดวนอยู่ในหัว ค้นไปค้นมา แล้วก็มาเริ่มดู มันเหมือนเส้นผมบังภูเขา มันผิดไปนิดเดียว คือ ผิดตรงที่เขาไปทำแลกเงิน...”¹

การพัฒนากระแสหลักดังที่ได้กล่าวมาได้ทำให้พฤติกรรมของคนในชุมชนชนบทเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม และบริโภคนิยมมากขึ้นตามลำดับ ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิมที่อยู่แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกันได้ถูกทำลาย มีการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ

¹ สัมภาษณ์ พ่อคำเตื่อง ภาษี, ปราชญ์ชาวบ้าน กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์, 16 มกราคม 2549.

โดยเฉพาะที่ดินเพื่อทำการเกษตร ซึ่งนับวันจะมีแต่ความเสื่อมโทรม ถูกทำลาย และมืออย่างจำกัด ทำให้เกษตรกรที่ยากจนบางส่วนในพื้นที่ภาคอีสานต้องละทิ้งถิ่นฐานอพยพเข้าเมืองเพื่อไปเป็นแรงงานรับจ้าง

ด้วยสภาพปัญหาทั้งหมดทำให้กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านได้รวมตัวกันขึ้นมาเป็นเครือข่ายเพื่อร่วมกันสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการพัฒนากระแสหลัก และเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิธีคิดและวิธีปฏิบัติของตนทั้งในวิถีการผลิตและการดำเนินชีวิต โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในสังคม ซึ่งเป้าหมายหลักที่มีความสำคัญในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของปราชญ์ชาวบ้านอีสานก็เพื่อที่จะขยายแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนากระแสทางเลือกไปสู่เกษตรกรในภาคอีสาน แนวคิดนี้ยึดหลักสำคัญคือ การส่งเสริมการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง กล่าวคือ ให้เกษตรกรได้พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของตนจากการปฏิบัติเพื่อให้มีศักยภาพในการยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและแก้ปัญหาต่างๆด้วยตนเอง ขณะเดียวกันการพัฒนาแบบพึ่งตนเองดังกล่าวต้องเป็นการพัฒนาที่วางอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความสมดุลให้กับสิ่งแวดล้อม

ผู้ก่อตั้งมหาชีวาลัย คือ หนึ่งในกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่ได้ร่วมกันก่อตั้งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีอีสาน แม้ว่าปัจจุบันจะมีการแยกตัวออกมาเพื่อดำเนินกิจกรรมให้กับมหาชีวาลัยก็ตาม แต่เป้าหมายและทิศทางของการดำเนินงานการพัฒนาของมหาชีวาลัยยังคงมีเป้าหมายและทิศทางเดียวกันกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองยังคงมีความเชื่อมโยงกันอยู่ในระดับหนึ่ง โดยเป็นความเชื่อมโยงบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นลักษณะความสัมพันธ์แบบเครือข่ายการเรียนรู้จากการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของทั้งสองนั้นจะผ่านกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน โดยอธิบายได้ดังนี้

4.1.1 ความสัมพันธ์จากกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4.1.1.1 การร่วมกันออกแบบกิจกรรม

ผู้นำมหาชีวาลัยได้มีบทบาทสำคัญในการร่วมออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้กับสมาชิกของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ กิจกรรมเกษตรประณีต 1 ไร่ และกิจกรรมการฝึกอบรม วปอ. ภาคประชาชน (วิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน)

- กิจกรรมเกษตรประณีต 1 ไร่ เกิดขึ้นจากปัญหาของเกษตรกรที่ไม่สามารถทำการเกษตรผสมผสานให้หลากหลายได้ เช่น ปัญหาที่มีดินน้อย ไม่มีแรงงาน ไม่มีเวลา ไม่มีน้ำทำการเกษตร ฯลฯ ประชาชนชาวบ้านจึงได้มีการประชุมปรึกษาหารือและระดมสมองเพื่อหาหรือถึงสาเหตุ ทางเลือกและแผนปฏิบัติการกันหลายครั้ง ในที่สุดได้สรุปหลักการสำคัญในการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการทำเกษตรผสมผสานจากเล็กไปใหญ่และง่ายไปยาก โดยมีการคัดเลือกขนาดพื้นที่ที่เหมาะสมคือ พื้นที่ 1 ไร่ ซึ่งเกษตรกรมีที่ดินพอจะทำได้และหากไม่มีก็สามารถหาได้ไม่ยากลำบากนัก² และได้จัดทำโครงการเกษตรประณีต 1 ไร่ เพื่อนำองค์ความรู้ในการทำเกษตรผสมผสานของประชาชนบ้านที่ประสบความสำเร็จมาออกแบบการทำเกษตรกรรมอย่างประณีตในพื้นที่ 1 ไร่ ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ให้พอมีกินและมีเหลือขายไว้เป็นทุน และไว้ลดหนี้ปลดสิน รวมทั้งมีการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายไว้เป็นบ้านาณูชีวิต เพื่อเป็นตัวอย่างแก่เกษตรกรที่สนใจ ดังที่ประชาชนบ้านได้อธิบายไว้ว่า

“..อยากมาช่วยเครือข่าย มาช่วยจัดระบบการเรียนรู้ของเครือข่ายให้รู้ด้วยตา ฟังด้วยหู คิดด้วยสมอง จนเกิดปัญญา งานวิจัยเกษตรประณีต 1 ไร่ เป็นการท้าทายให้ผมเอาประสบการณ์ทำเกษตรผสมผสาน 50 ปีในที่ดินร้อยกว่าไร่ มาใส่ในพื้นที่ 1 ไร่ ได้สรุปบทเรียนว่าต้องมี 8 อย่างได้แก่ 1.ปลูกข้าว 2.ปลูกผัก 3.เลี้ยงสัตว์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา หมู เป็ด ไก่ 4.ปลูกไม้เศรษฐกิจบางชนิด 5.ปลูกไม้ผล 6.ปลูกไม้ประดับไว้ไล่แมลง 7.ปลูกไม้สมุนไพร 8.ปลูกไม้ใช้สอย..”³

นอกจากร่วมกันออกแบบกิจกรรมการทำเกษตรแบบประณีตแก่เกษตรกรแล้ว เครือข่ายยังส่งเสริมให้เกษตรกรมาเรียนรู้ เพื่อเพิ่มทักษะด้านการวางแผนและการบริหารจัดการการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ 1 ไร่ของตน เช่น มีการจัดสรรพื้นที่ขุดบ่อ หรือสระเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ทำการเกษตร การปลูกพืชให้หลากหลายชนิด เพราะพืชบางชนิดต้องการแสงแดดมาก พืชบางชนิดไม่ต้องการแสงแดดมากจึงปลูกในที่ร่มได้ ซึ่งการทำเกษตรแบบประณีต หมายถึง ต้องมีการจัดการ ต้องใส่ใจ และเรียนรู้ ดังเช่นที่ครูบาสุทธินันท์ได้กล่าวว่า

² เครือข่ายประชาชนบ้าน เอกสารโครงการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

³ มหาอยู่ สุนทรชัย. “เกษตรกรรมแบบประณีต 1 ไร่”. วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค. 14. 2 (เมษายน-มิถุนายน 2547). หน้า 12-13.

“..เกษตรประณีต 1 ไร่ เรา(ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน)สร้างให้เป็นบทเรียนให้เขามา ออกแบบว่าจะทำอะไรให้ 1 ไร่ มีชีวิต ให้เขาทำดินให้ปลูกของได้ ของที่ปลูกงามพอ อย่างมีคนว่าพืชของดี มะละกอดีก็เอามาทดลอง ดูว่าผลมันเป็นอย่างไร ถ้าจะทำให้ดีขึ้น ทำอย่างไร ก็ลองซ้ำอีก กระบวนการเรียนมันอยู่ในนี้ เรียนเพื่อให้รู้จริงๆ ให้เขาอยาก ทดลอง..”⁴

เกษตรประณีต 1 ไร่ จึงเป็นการเรียนรู้ที่จะจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเกิดความรู้ในครอบครัวตนเอง ในชุมชน และในเครือข่ายของตนเอง เพื่อนำความรู้ไปขยายผล ในพื้นที่ที่เหลือ นำไปขยายผลให้บุคคลอื่นและชุมชนอื่น เพื่อให้เกษตรกรมีอยู่มีกิน มีผลผลิตที่ปลอดภัยจากสารเคมี ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้บริโภค มีวิธีการผลิตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และคืน ความอุดมสมบูรณ์แก่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม⁵

- กิจกรรมการฝึกอบรมรวมป.ภาคประชาชน (วิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน) มีจุดเริ่มต้นมาจากการปรึกษาหารือของปราชญ์ชาวบ้าน เนื่องจากหลักสูตรการอบรมดังกล่าวได้พัฒนามาจากการฝึกอบรมของโรงเรียนชุมชนอีสาน ซึ่งต่อมาเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯได้นำหลักสูตรดังกล่าวมาใช้ในการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นตัวอย่างในการปรับเปลี่ยนความคิดและวิถีปฏิบัติในวิธีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาเป็นการปลูกพืชผสมผสานให้มีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตดังกล่าวส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจได้มากขึ้น เช่น การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เพื่อสร้างแหล่งอาหารและลดรายจ่ายค่าอาหารลง รวมทั้งเมื่อมีผลผลิตเพียงพอก็สามารถนำไปขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

กิจกรรมทั้ง 2 ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นกิจกรรมที่ริเริ่มมาจากการร่วมระดมความคิดเห็นระหว่างผู้นำมหาชีวาลัยกับกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านของเครือข่ายฯ จนความคิดตกผลึกและนำมาซึ่งการออกแบบกิจกรรมพัฒนาทักษะการเรียนรู้ เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของเกษตรกรทั้งในวิธีการผลิตทางการเกษตรและการดำเนินชีวิต

⁴ สัมภาษณ์ สุทธิพันธ์ ปรัชญพฤกษ์, ผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน, 13 พฤศจิกายน 2548.

⁵ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน, เอกสารโครงการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรอย่างประณีต 1 ไร่, หน้า 10-13 (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

4.1.1.2 ร่วมกันถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้ ประสบการณ์

ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานและผู้นำเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ ได้มีบทบาทในการ ร่วมกันถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้แก่เกษตรกรและบุคคลทั่วไป ดังเช่น กิจกรรมการ ประชุมสัญจร และกิจกรรมการฝึกอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะมี ทั้งสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ สมาชิกทับซ้อนของมหาชีวาลัยอีสาน และผู้สนใจทั่วไป ได้ เข้าร่วม ได้แก่

- การจัดประชุมสัญจร เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ จัดประชุมเดือนละ 1 ครั้ง โดยในแต่ละครั้งจะมีการหมุนเวียนไปจัดในพื้นที่แต่ละศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งสมาชิกเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านฯ และสมาชิกทับซ้อนของมหาชีวาลัยฯ จะได้พบปะกับปราชญ์ชาวบ้านจากพื้นที่อื่น ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ และภาคีจากภาคส่วนต่างๆ โดยสมาชิกจะได้ฟังแนวคิดและ ความรู้จากประสบการณ์ที่หลากหลายของปราชญ์ชาวบ้านพื้นที่อื่นๆ เช่น ความรู้เรื่องการตอน มะละกอให้ได้มะละกอพันธุ์ดกต้นเดียวจากปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ ความรู้เรื่องการจัดการ น้ำในแปลงเกษตรด้วยสปริงเกอร์ที่ทำจากท่อพีวีซี จากปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์^{**} นอกจากนั้นยังมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิกด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยน ดังกล่าวทำให้สมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ และสมาชิกทับซ้อนของมหาชีวาลัยฯ ได้มุมมอง และข้อมูลเพิ่มขึ้น ตลอดจนนำข้อมูลที่ได้ไปช่วยในการตัดสินใจทำกิจกรรมการเกษตรของตนให้มี ความหลากหลายมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากที่นายแพทย์อภิสิทธิ์ กล่าวไว้ว่า

“..ความรู้บนตัวคนอาจจะต่างกัน การจัดการคือ การเอามาแลกเปลี่ยนกัน แล้วทำ เป็นเอกสารเป็นวีซีดีเผยแพร่ แล้วก็สร้างเป็นชุดความรู้ที่หลากหลายขึ้นมา ซึ่งปราชญ์ ชาวบ้านเขาก็ได้เรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านอีกคน เราก็ใช้วิธีการจัดการประชุมระดมสมอง แบบสัญจร ผลัดกันเป็นเจ้าภาพ ไปเรียนรู้จากคนอื่นแล้วก็ปรับใช้ของตนเอง บางที

เพื่อการพิจารณาและอธิบายความสัมพันธ์ได้ชัดเจนขึ้น ผู้ศึกษาได้แบ่งสมาชิกของมหาชีวาลัยอีสานออกเป็นสองกลุ่ม โดยกลุ่มแรก คือ กลุ่มที่เป็นสมาชิกของมหาชีวาลัยอีสาน กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มที่เป็นทั้งสมาชิกของมหาชีวาลัยอีสานและสมาชิก ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ ซึ่งผู้ศึกษาเรียกสมาชิกกลุ่มนี้ว่า “สมาชิกทับซ้อน” ซึ่งได้เข้ากระบวนการเรียนรู้จากเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านฯ เช่น การฝึกอบรม วปอ. การเข้าร่วมในโครงการชุมชนเป็นสุขและมีสถานภาพเป็นเกษตรกรต้นแบบหรือเกษตรกร เป้าหมายของโครงการ

* เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีพื้นที่ดำเนินการ 5 จังหวัด คือ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ขอนแก่น อ่างางเจริญ และนครราชสีมา

** สปริงเกอร์จากท่อพีวีซี เป็นงานทดลองนำท่อพีวีซีมาทำสปริงเกอร์ เพื่อใช้ทดแทนสปริงเกอร์ที่มีขายในท้องตลาด ซึ่ง มีราคาสูง ราคาประมาณ 100-300 บาท แต่ถ้าทำจากท่อพีวีซีจะมีราคาประมาณ 20-50 บาท

ปราชญ์ชาวบ้านก็ไปดูของลูกศิษย์ เห็นว่าดีก็เอาไปทำก็ได้ เช่น พ่อผายแต่ก่อนไม่ได้ปลูกผักหวาน มาเห็นพ่อจันทร์ที่ทำก็ว่าดี แล้วก็ไปปลูกบ้าง เป็นต้น ซึ่งเราหวังว่าเกษตรกรคนอื่นก็จะได้ด้วย ซึ่งไปแต่ละรอบก็ประมาณ 100 คน เพื่อไปเรียนรู้และนำมาปรับในสวนของตนเอง และหวังว่าแต่ละชุมชนก็มีการประชุมสัญจรได้ไปเยี่ยมซึ่งกันและกัน การไปเยี่ยมกันทำให้เจ้าของสถานที่อยู่เฉยไม่ได้ (เป็นการกระตุ้นไปในตัว) นี่ก็เป็นการจัดการบนความหลากหลายให้เกิดการเรียนรู้ได้..."¹

ภาพที่ 4.1 การประชุมสัญจรเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่จัดขึ้นที่มหาชีวาลัย
ที่มา : ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากครูบาสุทธินันท์ ปรัชญาพุดธิ์

- การฝึกอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน (วิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน) ทางมหาชีวาลัยอีสานจะจัดฝึกอบรมหลักสูตร วปอ. ภาคประชาชนร่วมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ โดยมีผู้นำมหาชีวาลัยและปราชญ์ชาวบ้านท่านอื่นๆร่วมเป็นวิทยากรในการอบรมนี้ด้วย ที่ผ่านมามีการจัดฝึกอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชนให้กับสมาชิกเกษตรกรในเครือข่าย และบุคคลภายนอก เช่น พนักงานธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ที่เข้ารับการอบรมได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีการผลิตทางการเกษตรแบบผสมผสาน (ทำเกษตรให้มีความหลากหลาย เช่น ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ลดการใช้ปุ๋ยเคมีโดยใช้ปุ๋ยคอกเพื่อลดค่าใช้จ่าย) และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรทั่วไปในชุมชน

นอกจากนั้นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ ยังใช้สถานที่ของมหาชีวาลัยเป็นแหล่งศึกษาดูงานของบุคคลภายนอกทั่วไป ซึ่งการศึกษาดูงานนี้เป็นกิจกรรมที่เครือข่ายปราชญ์

¹ สัมภาษณ์ อภิลิทธิ์ อ่างรวงรวงกุล, รองประธานมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมดี จังหวัดขอนแก่น, 3 กุมภาพันธ์ 2550.

ชาวบ้านจัดขึ้น เช่น การดูงานของนักศึกษาคณะแพทย์ พยาบาล และกายภาพบำบัดจาก มหาวิทยาลัยจังหวัดขอนแก่น เพื่อสร้างความเข้าใจในการดูแลรักษาสุขภาพของคนในชนบท ฯลฯ

4.1.2 ความสัมพันธ์จากการติดต่อสื่อสารกัน

การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคลและเครือข่าย มีความสำคัญที่จะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยระบบสื่อสารอาจหมายถึง การสะท้อนข้อมูลจากภายในเครือข่ายที่ต้องการสื่อความหมายและความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่ายที่ก่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจต่อกระบวนการทำงานของเครือข่าย⁷ จากการศึกษาพบว่า เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯกับมหาชีวาลัยอีสาน มีการติดต่อสื่อสารผ่านสองช่องทาง 1) สื่อสารผ่านทางสื่อและสิ่งพิมพ์ 2) สื่อสารทางตัวบุคคล

4.1.2.1 สื่อสารผ่านทางสื่อและสิ่งพิมพ์

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ มีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่นเป็นผู้ดำเนินการเรื่องข้อมูลและความรู้ที่ใช้ในสื่อสาร โดยจะรวบรวมข้อมูลข่าวสารและความรู้ที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรมของเครือข่าย แล้วทำเป็นเอกสาร รายงาน และสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่ ขณะนี้ทางมูลนิธิฯได้ทำสื่อหลายประเภทได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อมัลติมีเดียเพื่อเผยแพร่วิทยุและโทรทัศน์มีรายละเอียดดังนี้ สื่อสิ่งพิมพ์จะเผยแพร่โดยการออกเป็นวารสารและจะมอบให้ผู้นำปราชญ์ชาวบ้านและสมาชิกเกษตรกรต้นแบบ เพื่อนำไปอ่านและเผยแพร่แก่เกษตรกรเป้าหมายในพื้นที่ของตน นอกจากนั้นจะมีสื่อทางวิทยุรายการเสียงชุมชนคนอีสาน และรายการร้อยก่าลึงใจ สื่อโทรทัศน์ในรายการเวทีชาวบ้าน และสื่อสารคดีวิถีชีวิต เช่น สารคดีเรื่องเกษตรประณีต 1 ไร่ ซึ่งสื่อสารคดีทางเครือข่ายจะมอบให้ผู้นำมหาชีวาลัยนำไปเผยแพร่ให้สมาชิกมหาชีวาลัยและบุคคลที่สนใจ

ส่วนการดำเนินงานข้อมูลของมหาชีวาลัย มีผู้นำและเจ้าหน้าที่ของมหาชีวาลัยเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลและความรู้ ต่อมา(พ.ศ.2549-2550) มีนักศึกษานุรณาการศาสตร์ จำนวน 5 คน (ได้รับทุนจากมหาชีวาลัยอีสาน สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) มาช่วยเก็บรวบรวมข้อมูล ข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานและกิจกรรมของมหาชีวาลัยอีสาน ซึ่งทำออกมาในรูปแบบเอกสาร รายงาน ส่วนการสังเคราะห์ข้อมูลและ

⁷ พระมหาสุทิตย์ อาภาภโร. เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ: โครงเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข. 2547. หน้า 131.

ถอดบทเรียน สรุปเป็นชุดความรู้จะดำเนินการโดยผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน ซึ่งจะออกมาในรูปของ สิ่งพิมพ์และวีซีดี เช่น หนังสือดินดินได้ ๑ คนนอกระบบ วิธีดีการจัดการความรู้ระดับชุมชน เช่น การเลี้ยงวัว การประชุม KM สัญจร ฯลฯ สื่อและสิ่งพิมพ์เหล่านี้จะมอบให้แก่กลุ่มผู้นำเครือข่าย ปรชาญชาวบ้าน เพื่อนำไปเผยแพร่ให้กับสมาชิกในพื้นที่ของตนต่อไป (การจัดเก็บข้อมูลโดยมี นักศึกษานูรณาการศาสตร์เข้ามาช่วย ทำให้การดำเนินงานของมหาชีวาลัยเป็นไปได้ดีมากขึ้น เนื่องจากก่อนหน้าเคยมีบุคลากรหลายฝ่าย เช่น อาจารย์ นฤมล ปรชาญโยธินและคณะนักศึกษา จากมหาวิทยาลัยมาช่วยทำระบบสารสนเทศในช่วงโครงการโรงเรียนชุมชนอีสาน(ประมาณพ.ศ. 2539-2541) ซึ่งมีการทำระบบข้อมูลที่ชัดเจนและเป็นระบบมาก มีการเก็บข้อมูลประวัติความเป็นมาและการทำเกษตรของสมาชิกโรงเรียนชุมชนอีสาน มีการทำแผนที่ ฯลฯ หากแต่เมื่อหมดระยะโครงการ ก็ไม่ได้เก็บข้อมูลต่อเนื่อง ทำให้ข้อมูลสมาชิกกลายเป็นภาพนิ่งในช่วงเวลานั้น แม้ต่อมาจะมีเครือข่ายปรชาญชาวบ้านเก็บข้อมูลสมาชิกแต่ก็เป็นสมาชิกบางส่วนเข้าร่วมเครือข่าย เพราะมหาชีวาลัยยังขาดแคลนบุคคลที่จะไปเก็บข้อมูลให้ครบถ้วน และสุดท้ายมีกลุ่มนักศึกษา จากโครงการ TRIN จากธรรมศาสตร์จะเข้ามาช่วยงานระบบข้อมูลก็ทำได้เพียงแผนงาน ยังไม่ได้ลงมือเก็บข้อมูลจริงจัง จากปัญหาที่กล่าวมาทำให้ข้อมูลสมาชิกของมหาชีวาลัยไม่ต่อเนื่อง นอกจากนั้นข้อมูลการดำเนินงานของมหาชีวาลัยยังมีปัญหาเรื่องระบบจัดเก็บข้อมูลที่เก็บในรูปของม้วนวิดีโอ แผ่นดิสเก็ต และคอมพิวเตอร์ที่ปัจจุบันเสียหายไม่สามารถใช้งานได้ ส่วนข้อมูลที่ เป็นเอกสารมักมีผู้สนใจและนักศึกษาขอยืมไปศึกษาแต่ไม่ได้นำมาคืน ทำให้ข้อมูลสูญหายไป บางส่วน ดังนั้นเมื่อมีกลุ่มนักศึกษานูรณาการศาสตร์ซึ่งเป็นข้าราชการครูที่มีประสบการณ์ในการทำงานข้อมูลอยู่แล้วเข้ามาช่วยทำระบบข้อมูลของมหาชีวาลัยก็จะทำให้การเก็บข้อมูลต่างๆเป็นไป ได้ดีและค้นหาได้สะดวกขึ้น)

สื่อและสิ่งพิมพ์เหล่านี้ทำให้เครือข่ายปรชาญชาวบ้านฯกับมหาชีวาลัย ได้มีการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง

4.1.2.2 สื่อสารระหว่างตัวบุคคล

เป็นการสื่อสารโดยผ่านกิจกรรมการประชุมสัญจรและฝึกอบรมเครือข่าย ปรชาญชาวบ้านฯ โดยจะสื่อสารผ่านทางผู้นำและสมาชิกเครือข่ายปรชาญชาวบ้านฯ รวมทั้งผู้นำ และสมาชิกทั้บชั้นของมหาชีวาลัย ซึ่งจะเป็นการติดต่อสื่อสารข้อมูลและความรู้ระหว่างกันโดยตรง ส่วนข่าวสารและข้อมูลการดำเนินงานและนัดหมายต่างๆของเครือข่ายปรชาญ

ชาวบ้านฯ จะสื่อสารผ่านทางปราชญ์ชาวบ้านและผู้ช่วยปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งผู้ช่วยปราชญ์ชาวบ้านจะแจ้งข้อมูลดังกล่าวให้สมาชิกทับซอนของมหาชีวาลัยทราบ การติดต่อสื่อสารดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆของทั้งสองกลุ่มได้เชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารตลอดจนแนวความคิดร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการติดต่อดังกล่าวนี้อาจมีข้อดีที่ทำให้ผู้ติดต่อกันมีความรู้สึกใกล้ชิดและผูกพันกันมากกว่าการสื่อสารผ่านทางสื่อชนิดอื่นๆ แต่จะมีข้อเสียคือ การสื่อสารข้อมูลข่าวสารจะมีคุณภาพมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับผู้สื่อสารเป็นสำคัญ ดังนั้นการติดต่อระหว่างเครือข่ายจึงมีการติดต่อกันทั้งสองทางเพื่อความสมบูรณ์และเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์

4.2 วิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียงของมหาชีวาลัยอีสาน

วิธีการของมหาชีวาลัยอีสานมีจุดเริ่มต้นจากผู้นำ คือ ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกร เช่น ปัญหาความยากจน หนี้สิน ความเสื่อมโทรมของที่ดินทำกิน การไปทำงานต่างถิ่น เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานมองว่าสาเหตุสำคัญเป็นเพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังขาด “ความรู้” ที่พอเพียงในการแก้ปัญหาต่างๆ และเพื่อให้สามารถอยู่ในท้องถิ่นอย่างปกติสุข ดังที่ผู้นำมหาชีวาลัยได้อธิบายว่า

“...สังคมภาคเกษตรบ้านเราเกิดวิกฤต ลูกชานาทั้งนา ลูกชาวดอนทั้งสิ้น คนชนบททั้งถิ่นกระเสือกกระสน เพราะคนไทยความรู้ไม่พอใช้ ไม่มีความรู้ที่จะอยู่ในท้องถิ่น เมื่อความรู้ไม่พอเพียง ก็ทำอะไรไม่ถูก จึงจนมุมจนใจ จนความคิด จนสติปัญญา...”⁸

การขาดความรู้ที่พอเพียงทำให้คนและสังคมอ่อนแอ ไม่สามารถแก้ปัญหาและพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการจะแก้ปัญหาดังกล่าวต้องสนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ จากการศึกษาพบว่ามหาชีวาลัยได้มีส่งเสริมการเรียนรู้แก่สมาชิกบนหลักการสำคัญตามแนวคิดการเรียนรู้ คือ ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองและส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลด้วยการสอนและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น จากหลักการดังกล่าวมหาชีวาลัยได้ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เป็นสองระดับ คือ พัฒนา

⁸ สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ. “การบ้านภาคประชาชนคนบุรีรัมย์.” (สื่อPowerpoint), 10 มกราคม 2548.

ทักษะการเรียนรู้และยกระดับการเรียนรู้โดยการสร้างความรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้สมาชิกได้พัฒนาตนเองให้มีความรู้ ความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาของตน เกิดภาวะการพึ่งตนเองได้มากขึ้น ซึ่งวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวมี 4 ขั้นตอน คือ 1) การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ 2) ส่งเสริมการยกระดับการเรียนรู้โดยการสร้างความรู้ด้วยตนเอง 3) การสร้างพันธมิตรและผู้สนับสนุน 4) การเผยแพร่และขยายผลความรู้

ขั้นตอนที่ 1 : การพัฒนาทักษะการเรียนรู้

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การจัดประชุมและเสวนา การเรียนรู้จากการปฏิบัติ กิจกรรมการเรียนรู้เหล่านี้จะจัดขึ้นตามความเหมาะสมหรือความต้องการของสมาชิก ซึ่งจะอธิบายได้ดังนี้

- **กิจกรรมการฝึกอบรม** โดยส่งเสริมความรู้และเทคนิคในการทำเกษตร ฝึกอบรม คือ ผู้นำมหาชีวัลย์ และผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญที่ทางมหาชีวัลย์ได้เชิญมา เช่น เชิญ ดร.สวัสดิ์ ธรรมบุตร นักวิชาการจากกรมปศุสัตว์มาฝึกอบรมเรื่องการเลี้ยงไก่ไข่ การฝึกอบรมเรื่องการเพาะเห็ดจากคุณอุทัย อินพิมพ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี การฝึกอบรมการทำอิฐดินซีเมนต์โดยบุคลากรในมหาชีวัลย์ การฝึกอบรมการทำถ่านไม้ยูคาลิปตัสโดยมหาชีวัลย์ เป็นต้น กิจกรรมการฝึกอบรมให้แก่สมาชิกนี้เป็นการพัฒนาทักษะในการทำเกษตร เพื่อให้สมาชิกได้นำความรู้ดังกล่าวไปทดลองใช้ ซึ่งการนำไปใช้นั้นสมาชิกจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกนำไปใช้ตามความสามารถของตนและตามทุนที่มีอยู่รวมทั้งตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่การเกษตรของแต่ละคน เช่น กรณีการเลี้ยงไก่ไข่ สมาชิกที่เข้าอบรมจะเป็นผู้ที่มีความสนใจและมีทุนพอที่จะซื้อพันธุ์ไก่และอาหารไก่ได้ เป็นต้น แต่สมาชิกบางส่วนก็ไม่ได้เอาความรู้จากการเข้าอบรมมาใช้ เพราะมีข้อจำกัดเรื่องเงินทุน หรือบางกรณีหัวข้อการอบรมอาจไม่ตรงกับความต้องการของตนจึงไม่ได้นำความรู้มาใช้ เช่น ความรู้เรื่องการทำถ่านไม้ยูคาลิปตัส ซึ่งสมาชิกบางส่วนจะใช้พื้นที่ถ่านจึงไม่ได้นำความรู้ดังกล่าวมาใช้

- **กิจกรรมการสาธิตและดูงาน** ผู้นำมหาชีวัลย์ได้ทำกิจกรรมการทดลองเพื่อสร้างความรู้และเป็นตัวอย่างแก่สมาชิก เช่น กิจกรรมการปลูกหญ้าชนิดต่างๆ กิจกรรมการปลูกไม้โตเร็วไม้เศรษฐกิจ(ยูคาลิปตัส ยางพารา) กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ชนิดต่างๆ (หมู ไก่ ปลา นกกระเจียวเทศ วัว) กิจกรรมปลูกสมุนไพร (ขมิ้น กระชายดำ กวาวเครือ ไพล ฯลฯ) กิจกรรมเหล่านี้จะส่งเสริมทักษะทางการดูและสังเกต การตั้งคำถาม และช่วยให้สมาชิกมีความเข้าใจและนำข้อมูลและความรู้ต่างๆไปปรับใช้ตามความสนใจและตามความเข้าใจของตนเอง เช่น กรณีการปลูกหญ้าของมหาชีวัลย์ได้มีการทดลองปลูกหญ้าหลายชนิด เช่น หญ้ากินนีที่ปลูกได้ในพื้นที่

แห้งแล้ง หรือหญ้าแพงโกร่าที่ขอบน้ำสามารถปลูกได้ดีในพื้นที่ลุ่ม ฯลฯ ซึ่งสมาชิกจะเลือกพันธุ์หญ้าตามที่คิดว่าเหมาะสมกับพื้นที่ของตน

- *กิจกรรมการจัดเวทีประชุม และเสวนา* เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกและผู้ที่สนใจตามเรื่องที่ได้จัดประชุม ซึ่งการจัดเสวนาจะมีความหลากหลายของเนื้อหาไปตามหัวข้อการเสวนาและผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น จัดเวทีประชุมปราชญ์สัญจร ให้แก่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สมาชิกจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง และสุขภาพของเกษตรกร หรือ การจัดเสวนาเรื่องระบบการศึกษาไทยและการจัดการศึกษาในห้องถิ่น ซึ่งผู้นำมหาชีวาลัยได้จัดขึ้นโดยเชิญ ศาสตราจารย์ดร. อภิชาติ พันธเสนและคณะจากหลักสูตรบูรณาการศาสตร์ (มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) นายแพทย์ วิจารณ์พานิช (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้) อาจารย์และนักศึกษาคณะศิลปศาสตรมหาวิทาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี จำนวน 35 คน และได้ชวนสมาชิก (ที่เข้าร่วมโครงการจัดการความรู้) มาร่วมเสวนาเพื่อแลกเปลี่ยนและรับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆ ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ฝึกทักษะในการฟัง และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับบุคคลจากสาขาอาชีพอื่นและเป็นการขยายมุมมองเรื่องราวต่างๆ นอกเหนือจากการทำเกษตร

- *กิจกรรมการเรียนรู้จากการปฏิบัติ* การส่งเสริมการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ในระยะแรกของมหาชีวาลัยใช้วิธีการฝึกอบรมให้ความรู้ต่างๆ เช่น การปลูกพืช เพาะพันธุ์ต้นไม้ การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ แล้วให้สมาชิกรนำความรู้ดังกล่าวไปลงมือปฏิบัติในพื้นที่ของตน เพื่อส่งเสริมทักษะการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตน ซึ่งจะพัฒนาไปสร้างความรู้ของตนได้ (ผู้ศึกษาจะอธิบายรายละเอียดดังกล่าว ในหัวข้อการสร้างความรู้) ในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ นั้น ผู้ศึกษาพบว่าปัจจัยสำคัญ คือ ตัวผู้เรียนต้องมีความสนใจและอยากเรียนรู้อยากทดลองในพื้นที่ของตน เพราะหากผู้เรียนไม่สนใจที่จะทำ ก็เกิดปัญหาไม่นำความรู้ต่างๆ ไปปฏิบัติ ซึ่งสมาชิกกลุ่มนี้มักจะอธิบายว่าไม่มีทุนในการดำเนินการ หรือ พื้นที่ไม่เหมาะสม เช่น พื้นที่แห้งแล้งขาดแคลนน้ำจึงปลูกพืชไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้เลือกทำกิจกรรมการเกษตรชนิดอื่น (เช่น การปลูกพืช หรือ ต้นไม้ที่ทนแล้งใช้น้ำน้อย เป็นต้น)

ขั้นตอนที่ 2 : ส่งเสริมการยกระดับการเรียนรู้โดยการสร้างความรู้ด้วยตนเอง

ในส่วนของ การสร้างความรู้ นั้นมีสอง ระดับ คือ สร้างความรู้ในระดับศูนย์ การเรียนรู้และสร้างความรู้ในระดับสมาชิก (ในระดับสมาชิคนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากผู้นำมหาชีวาลัยได้ศึกษาและทดลองนำหลักการจัดการความรู้มาใช้เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิก โดยคัดเลือกสมาชิกเข้าร่วมโครงการจัดการความรู้ที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ ตั้งแต่พ.ศ. 2546 ในโครงการจัดการความรู้เรื่องดิน และพ.ศ. 2548 -2551 ในโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน)

(1) การสร้างความรู้ในระดับศูนย์การเรียนรู้

เนื่องจากผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน ต้องการส่งเสริมการเรียนรู้แก่ท้องถิ่น จึงแบ่งพื้นที่จำนวน 70 ไร่ของครอบครัวมาตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนและผู้สนใจทั่วไปได้มาศึกษาดูงาน (ดูแผนผังหน้า 78) ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการในศูนย์จะเป็นการสร้างความรู้โดยการทดลองและวิจัยของผู้นำมหาชีวาลัย ซึ่งโจทย์การวิจัยจะมาจากปัญหาของท้องถิ่นและมาจากความสนใจส่วนตัวของผู้นำฯ ขั้นตอนการสร้างความรู้จะเริ่มด้วยการค้นหาความรู้ในท้องถิ่น ความรู้ทางวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและบุคคลที่มีความชำนาญหรือเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ จากนั้นผู้นำมหาชีวาลัยจะออกแบบและดำเนินการทดลองในศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งมีการดำเนินการวิจัยอยู่หลายเรื่องเช่น วิจัยเรื่อง การใช้ใบไม้เลี้ยงวัว การปลูกไม้เศรษฐกิจกับไม้พื้นเมือง การปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ในแปลงปลูกไม้ยืนต้น การผลิตถ่านและน้ำคั้นไม้ ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีการวิจัยที่ได้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภายนอกเช่น การปลูกพืชสมุนไพร การเลี้ยงโคพันธุ์ชาฮิวาล การปลูกพืชและสกัดน้ำมันหอมระเหย ฯลฯ ซึ่งความรู้เหล่านี้ได้มีการนำไปเผยแพร่แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปที่มาศึกษาดูงานของมหาชีวาลัย

(2) การสร้างความรู้ในระดับสมาชิก

การสร้างความรู้ในระดับสมาชิกนั้นมหาชีวาลัยเห็นความสำคัญที่จะให้สมาชิกพัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการลงมือปฏิบัติ ซึ่งมีวิธีการและขั้นตอนดำเนินการโดยเริ่มจาก

1) **ขั้นการสร้างกลุ่มการเรียนรู้** เริ่มจากผู้นำมหาชีวาลัยจะค้นหาบุคคลที่มีศักยภาพที่จะมาเป็นแกนนำกลุ่มการเรียนรู้ในชุมชนได้ ซึ่งการพิจารณาคัดเลือกบุคคลโดยมีเกณฑ์กว้างๆ คือ มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีภาวะผู้นำ(สามารถอธิบายหรือถ่ายทอดข้อมูลและความรู้ให้คนอื่นได้ สามารถชักชวนคนให้มาร่วมงานได้) ใฝ่รู้ใฝ่เรียนและสนใจงานพัฒนาท้องถิ่น ในการค้นหาแกนนำกลุ่มการเรียนรู้ของมหาชีวาลัยจะมาจากบุคคล 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มผู้ที่เคยร่วมงานกันกับผู้นำมหาชีวาลัยอีสานมาก่อน และผู้นำฯมองเห็นศักยภาพและขีดความสามารถของบุคคลเหล่านั้น (2) กลุ่มผู้ที่ได้รับการแนะนำมาจากผู้ที่เคยร่วมงานกับผู้นำมหาชีวาลัยอีสาน เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ครู เป็นต้น (3) กลุ่มผู้ที่เข้ามาศึกษาดู

งาน หรือมาขอคำปรึกษาจากผู้นำนมหาชีวาลัยเพื่อไปพัฒนางานของตน เมื่อค้นหาคคนที่มีความสามารถได้แล้วขั้นที่สอง ผู้นำนมหาชีวาลัยจะชักชวนบุคคลเหล่านั้นเข้ามาร่วมงาน โดยใช้วิธีพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดและปัญหาต่างๆร่วมกัน พร้อมทั้งเสนอทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยให้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อสร้างโอกาสในการเรียนรู้ร่วมกัน เมื่อคนเหล่านี้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อเป็นช่องทางในการพัฒนาการเรียนรู้แล้ว ผู้นำนมหาชีวาลัยจะให้คนเหล่านี้เป็นแกนนำไปสร้างกลุ่มการเรียนรู้ในพื้นที่ของตน โดยให้อิสระแก่แกนนำในการค้นหาและคัดเลือกสมาชิกที่จะเข้ามารวมกลุ่มกับตน จากการศึกษาพบว่าแกนนำมีวิธีการเลือกสมาชิกของตนนั้นมีอยู่ 2 วิธี คือ เลือกจากผู้รู้จักคุ้นเคยเป็นเครือข่ายหรือเพื่อน และเลือกจากคนที่ทำงานเก่ง หรือสนใจอยากเรียนรู้ อยากพัฒนาตนเอง

เมื่อได้กลุ่มการเรียนรู้แล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การศึกษาชุมชน โดยผู้นำและเจ้าหน้าที่มหาชีวาลัยจะลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน สภาพพื้นที่และสภาพปัญหาต่างๆ ตลอดจนศักยภาพของคนและศักยภาพทางกายภาพของแต่ละพื้นที่ ขั้นตอนนี้จะดำเนินการสำรวจร่วมกับแกนนำและสมาชิกในแต่ละกลุ่มพื้นที่ (มหาชีวาลัยมีวิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์บุคคล การประชุมกลุ่ม และถ่ายภาพสภาพพื้นที่)

2) **ขั้นการสร้างความตระหนักและปรับแนวคิดแก่สมาชิกของกลุ่ม**
เพื่อให้สมาชิกเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการมีความรู้ที่พอเพียงที่จะทำกิจกรรมและจัดการทรัพยากรของตนเองให้มีประสิทธิภาพและอยู่รอดได้ในชนบทโดยไม่ต้องอพยพไปที่อื่นซึ่งมีวิธีการดังนี้

- การจัดประชุมเพื่อกระตุ้นให้เห็นปัญหาสภาพต่างๆของคนอีสาน โดยการนำเสนอข้อมูลจากผู้นำนมหาชีวาลัย เช่น ความยากจน รายได้ต่ำ การอพยพไปทำงานต่างถิ่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ปัญหาน้ำมันราคาสูงขึ้นทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้น ฯลฯ ขั้นต่อไปผู้นำนมหาชีวาลัยจะกระตุ้นให้สมาชิกตระหนักถึงศักยภาพและความสามารถของตนเองในการคิดและทำอะไรได้ด้วยตนเองมากขึ้น โดยการยกตัวอย่างคนอีสานในอดีตที่สามารถแก้ปัญหาและพึ่งพาตนเองโดยการใช้ความรู้ ความสามารถของตน ดังที่ผู้นำนมหาชีวาลัยได้อธิบายในการประชุมว่า

“ ..ในอดีตสังคมชนบทไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ เราพึ่งตนเองได้ทุกอย่าง มีกระบวนการวิจัยทดลองสม่ำเสมอ ลองผิดลองถูกแล้วก็เอามาสังเคราะห์ประมวลเข้าเป็นชุดความรู้ ที่ยุคนี้เรียกว่าภูมิปัญญา ซึ่งสามารถอธิบายเพิ่มเติมว่า..คนในชนบททำการวิจัย

จนกระทั่งไปคล้องช้างป่านามาฝึกใช้งานได้ ดังนั้นไม่ว่าจะมีปัญหาใดๆเราได้เคยพึ่งพาตนเองสำเร็จมาแล้ว..”⁹

- การกระตุ้นให้สมาชิกเรียนรู้จากการทดลองลงมือปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกได้ฝึกคิดและหาทางแก้ไขปัญหาหรือพัฒนางานของตนให้ดีขึ้น เช่น สมาชิกมีปัญหาพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมขัง เคยปลูกหม่อนแล้วตาย ก็จะต้องหาทางแก้ปัญหามาโดยการทดลองปลูกพืชชนิดต่างๆ เพื่อหาพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่เช่น ปลูกกล้วย ปลูกหญ้า ปลูกพืชผักสวนครัวชนิดต่างๆ เป็นต้น กิจกรรมนี้จะส่งเสริมให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้และสร้างทักษะในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง

3) **ขั้นการจัดระบบกลุ่มให้เป็นฐานการเรียนรู้** การรวมตัวของกลุ่มการเรียนรู้จะประกอบด้วย แกนนำกลุ่ม 1 คน และสมาชิกกลุ่มประมาณ 5 คน ซึ่งต่อมามหาชีวาลัยเรียกกลุ่มการเรียนรู้ดังกล่าวว่า "ฐานการเรียนรู้" เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ให้เป็นแหล่งสำหรับสร้างและพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน และตั้งแกนนำกลุ่มเป็นหัวหน้าฐานการเรียนรู้ (การตั้งฐานการเรียนรู้ในระยะแรกมี 4 ฐานคือ บ้านพะไล บ้านส้มกบ บ้านแสงจันทร์และบ้านหนองดุม ซึ่งเป็นกลุ่มเรียนรู้เรื่องการจัดการและฟื้นฟูคุณภาพดิน ต่อมาได้ขยายแนวคิดและพื้นที่กลุ่มการเรียนรู้ในโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชนพ.ศ.2548 รวมมีฐานการเรียนรู้ 10 ฐาน แต่เมื่อดำเนินการไปได้ 1 ปีก็มีการปรับเปลี่ยน เพราะบางฐานการเรียนรู้ยังไม่เข้มแข็งพอที่จะเป็นตั้งเป็นฐานการเรียนรู้ เนื่องจากหัวหน้าฐานฯยังไม่สามารถจัดระบบและดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ไม่ประสานงานและถ่ายทอดข้อมูล ข่าวสารและความรู้ให้กับสมาชิก หรือหัวหน้าฐานฯยังไม่ชัดเจนในภารกิจกรมการเรียนรู้และการบริหารจัดการฐานการเรียนรู้ ทำให้สมาชิกสับสนและไม่สามารถริเริ่มกิจกรรมได้ด้วยตนเอง จากปัญหาดังกล่าวทำให้ฐานการเรียนรู้บางฐานสลายตัว ดังนั้นในปีพ.ศ. 2549 จึงมีฐานการเรียนรู้ที่เข้าร่วมกระบวนการทำงานกับมหาชีวาลัย 7 ฐานการเรียนรู้ (ดูแผนผังหน้า 99) คือ ฐานการเรียนรู้บ้านหายโคก 1 ฐานการเรียนรู้บ้านหายโคก 2 ฐานการเรียนรู้บ้านส้มกบ (อำเภอพุทไธสงจังหวัดบุรีรัมย์) ฐานการเรียนรู้บ้านหนองดุม (อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์) ฐานการเรียนรู้บ้านหนองขมาน (อำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์) ฐานการเรียนรู้บ้านตะแบง (กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์) ฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบก (อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) โดยแต่ละฐานการเรียนรู้จะมีการออกแบบและบริหารจัดการกันเอง เนื่องจากมหาชีวาลัยต้องการส่งเสริมการเรียนรู้ในการจัดระบบกลุ่มกันเอง จาก

⁹ สุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ. "การบ้านภาคประชาชนคนบุรีรัมย์." (สื่อPowerpoint). 10 มกราคม 2548.

การศึกษาพบว่าการจัดการกลุ่มมี 2 รูปแบบ รูปแบบที่หนึ่ง คือ ผู้นำฐานการเรียนรู้เป็นทั้งผู้ออกแบบกิจกรรมและบริหารจัดการทั้งหมด ส่วนรูปแบบที่สอง คือ หัวหน้าฐานการเรียนรู้และสมาชิกร่วมกันออกแบบกิจกรรม ซึ่งการมีส่วนร่วมของสมาชิกอาจมีมากน้อยแตกต่างกันไป เช่น ฐานการเรียนรู้หายโคก 2 เปิดโอกาสให้สมาชิกได้ออกแบบกิจกรรมการประชุมกล่าวคือ ให้มีการประชุมกันทุกเดือนและทุกคนต้องมีการจดบันทึกการประชุม ฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบงส่งเสริมให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการฐาน โดยมีการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบ เช่น มีเลขากลุ่มจัดการประชุม ประชาสัมพันธ์และเหรียญก เป็นต้น การจัดระบบกลุ่มให้เป็นฐานการเรียนรู้เป็นการส่งเสริมให้แกนนำและสมาชิกได้เรียนรู้ที่จะสร้างระบบและบริหารจัดการกลุ่มด้วยตนเองเป็นหลัก เพื่อพัฒนาท้องถิ่นให้เข้มแข็งสามารถด้วยตนเองต่อไปได้

4) **ขั้นการออกแบบกิจกรรมของสมาชิกฐานการเรียนรู้** เริ่มจากการออกแบบกิจกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ผู้นำมหาชีวัลย์เป็นผู้ออกแบบกิจกรรม และสมาชิกเป็นผู้เลือกหัวข้อกิจกรรมและออกแบบวิธีทำ สำหรับการออกแบบกิจกรรมโดยผู้นำมหาชีวัลย์นั้นจะกำหนดกิจกรรม เพื่อให้สมาชิกเรียนรู้ด้วยตนเองบนหลักการสำคัญ 3 หลักการ คือ หลักการแรก **หัวข้อกิจกรรมที่จะเรียนรู้ต้องมาจากปัญหาหรือความต้องการของสมาชิก** (โจทย์ชีวิตของสมาชิก) หลักการที่สอง **สมาชิกต้องเป็นคนออกแบบและดำเนินกิจกรรมเอง** (เพื่อให้สมาชิกได้คิดและหาทางแก้ปัญหา) หลักการที่สาม **การออกแบบกิจกรรมของสมาชิกต้องทำให้ดีกว่าเดิม หรือทำให้พิเศษขึ้นหรือประณีตขึ้น** เช่น การปลูกพืชของสมาชิกเคยใส่แต่ปุ๋ยคอกก็ทดลองใส่ปุ๋ยชีวภาพที่หมักขึ้นเองหลายๆสูตร เพื่อดูว่าพืชและดินมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และปุ๋ยสูตรไหนที่พืชเจริญงอกงามดีที่สุด หรือ เลี้ยงหมูแต่มีปัญหาอาหารหมูมีราคาแพง จึงทดลองหาสูตรอาหารหมูที่เลี้ยงแล้วลดต้นทุนและหมูไม่ผอม เป็นต้น ซึ่งผู้นำมหาชีวัลย์จะอธิบายหลักการดังกล่าวกับหัวหน้าฐานการเรียนรู้ เพื่อให้นำไปถ่ายทอดและปรึกษาร่วมกันกับสมาชิกในฐานการเรียนรู้ของตน

ส่วนการออกแบบกิจกรรมอีกลักษณะหนึ่ง คือ สมาชิกเลือกหัวข้อกิจกรรมตามความสนใจ ความสามารถและสภาพพื้นที่ของตน รวมทั้งออกแบบกิจกรรมว่าตนจะดำเนินงานอย่างไร โดยมีหัวหน้าฐานการเรียนรู้เป็นผู้ให้คำปรึกษาในระดับพื้นที่ ซึ่งวิธีการดังกล่าวเป็นการส่งเสริมให้สมาชิกมีส่วนสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังที่สมาชิกได้เล่าว่า

“สภาพพื้นที่ผมเป็นดินเค็ม แต่อยู่ใกล้น้ำก็เลยอยากจะปลูกพืชผักสวนครัวได้ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะสระไหนที่สังเกตเห็นว่าไม่ค่อยมีแมลงรบกวนและยังมีการเจริญเติบโตได้

ดีในดินเค็ม ที่สำคัญความต้องการของตลาดยังมีมากอยู่และยังไม่สามารถที่จะผลิตให้พอ
กับความต้องการของตลาดได้ ผมเลยมีความคิดที่จะปลูกสระแทนให้ได้ทุกฤดูกาล"¹
(การเลือกกิจกรรมที่จะทำตามความสนใจและความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่)

เมื่อเลือกกิจกรรมได้แล้ว มหาชีวาลัยได้จัดประชุมรวมทุกฐานการเรียนรู้
เพื่อสรุปภาพรวมกิจกรรม ในขั้นตอนนี้จะมีการนำเสนอกิจกรรมที่จะทำในแต่ละฐานการเรียนรู้
ซึ่งผู้นำมหาชีวาลัยจะให้ความคิดเห็นและคำปรึกษาแก่สมาชิก การจัดประชุมรวมทุกฐานการ
เรียนรู้นี้ทำให้เห็นศักยภาพของเกษตรกรที่จะเลือกทำกิจกรรมที่ตนเองมีความสนใจและถนัด
ซึ่งผู้นำมหาชีวาลัยต้องส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจเหมือนกัน เช่น กลุ่ม
เลี้ยงสัตว์ (เลี้ยงปลา เลี้ยงวัว เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่) กลุ่มเพาะปลูกพืชไร่พืชสวนปลูกผัก กลุ่มเพาะ
กล้าไม้และปลูกไม้ยืนต้น การให้สมาชิกได้เลือกทำกิจกรรมที่ตนสนใจมีส่วนสำคัญที่จะกระตุ้น
ให้สมาชิกได้เพิ่มพูนทักษะของตนเองในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง หรือพัฒนางานของตนให้ดีขึ้น

5) **ขั้นการดำเนินกิจกรรมของสมาชิก** เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติใน
พื้นที่ของตน โดยมีการศึกษาและแลกเปลี่ยนภายในฐานการเรียนรู้ของตน ในขั้นตอนนี้สมาชิก
และหัวหน้าฐานการเรียนรู้จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะมีความแตกต่างไปตามสภาพ
พื้นที่และการจัดกิจกรรมของแต่ละฐานการเรียนรู้ เช่น ฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบักจัดกระบวนการ
เรียนรู้โดยให้สมาชิกร่วมทำกิจกรรมปลูกผักอินทรีย์ตามที่สมาชิกสนใจในพื้นที่ของหัวหน้าฐานฯ
เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีพื้นที่น้อยและบางส่วนไม่มีที่ดินเลย (เป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปใน
หมู่บ้าน) หรือ กรณีฐานการเรียนรู้บ้านหายโศก 2 สมาชิกฐานเกิดปัญหาในการดำเนินกิจกรรม
เรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะยังไม่เข้าใจและไม่รู้ว่าสามารถสร้างความรู้จากการปฏิบัติอย่างไร
จึงได้มาคุยปรึกษาและออกแบบกิจกรรมให้มาเรียนรู้ร่วมกันโดยเลือกกิจกรรมปลูกหญ้า
กินนี้ร่วมกัน ซึ่งหัวหน้าฐานได้แบ่งที่ดินของตนมาให้สมาชิกมาปลูกหญ้า เพื่อเรียนรู้วิธีการปลูก
การดูแลและการตัดหญ้าไปเลี้ยงวัว ฯลฯ การที่สมาชิกได้ลงมือปฏิบัติตามที่ตนออกแบบจะสร้าง
ความเข้าใจและรับรู้ถึงสภาพความเป็นไปและปัญหาที่พบ ทำให้เวลาแลกเปลี่ยนหรือปรึกษา
ภายในกลุ่มจะมีความชัดเจนและพยายามหาคำตอบที่ตนต้องการ รวมทั้งทำให้คิดวางแผนการ
ดำเนินกิจกรรมของตนต่อไปได้ ดังที่สมาชิกเล่าว่า

¹ สัมภาษณ์ หนูเตียง โค้งอากาศ, สมาชิกฐานบ้านหายโศก 1, 24 ธันวาคม 2548.

² กลุ่มที่เกิดขึ้นแล้วในขณะนี้ คือ กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ กลุ่มผักยืนต้น(ผักอินทรีย์) และกลุ่มเกษตรอินทรีย์ นอกนั้นยังอยู่ในขั้น
ที่ต่างคนต่างทำการศึกษาของตนตามพื้นที่ ยังไม่ได้รวมกลุ่มตามลักษณะกิจกรรม เนื่องจากสมาชิกมีความสนใจที่หลากหลาย และ
มหาชีวาลัยยังไม่สามารถจัดระบบการรวมกลุ่มกิจกรรมได้ทั้งหมด จึงเริ่มเป็นบางกลุ่มกิจกรรม

“ในการเลี้ยงปลาทุกครั้งนี้ทำให้รู้ว่าปลาดุกชอบกินปลวกมากกว่าหัวอาหารปลาในท้องตลาด แต่ปลวกมีน้อย หัวหน้าฐานแนะนำให้เลี้ยงปลวกเอง จึงคิดว่าจะลองทำในคราวต่อไป”¹¹

“การปลูกพริกครั้งนี้ให้ประสบการณ์ในการปลูกพริกเป็นครั้งแรกในชีวิต ได้ความรู้จากเพื่อนบ้าน หัวหน้าฐาน และได้รู้จักการเข้ากลุ่มได้แบ่งปันความรู้ และหนูได้เรียนรู้การทำปุ๋ยชีวภาพแบบต่างๆ ในการปลูกครั้งนี้หน้าหนูจะเอาความรู้ที่ได้มาทำประโยชน์ให้มากขึ้น และจะทดลองปลูกหลายๆ แบบ เพราะชาวบ้านห้ามให้ใส่ปุ๋ยซีโก้ แต่หนูอยากลองใช้ โดยจะทดลองปุ๋ยหลายๆแบบ หนูหวังว่าอาจจะปลูกให้ได้ผลผลิตดีกว่านี้ และจะปลูกกระเทียมให้ได้หัวใหญ่กว่านี้”¹²

นอกจากนั้นก็จะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างฐานการเรียนรู้ โดยมหาชีวัลย์เป็นผู้ดำเนินการประชุมรวมฐานการเรียนรู้ ซึ่งจะมีการประชุมระดับหัวหน้าฐานการเรียนรู้ทุก 1 เดือนหรือตามความเหมาะสม เป็นการประชุมติดตามงานและรับทราบปัญหาเพื่อปรับแผนการดำเนินงานให้เหมาะสม ส่วนการประชุมรวมสมาชิกทั้งหมดจะจัดประชุมประมาณทุก 4 เดือนหรือตามความเหมาะสม เป็นการประชุมเพื่อให้สมาชิกได้แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความรู้ในการทำกิจกรรมของกันและกัน

6) **ขั้นการสรุปและถอดบทเรียน** เป็นการประมวลผลลัพท์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติจริงของสมาชิกฐานการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรม

- การสรุปบทเรียน ดำเนินงานสองระดับคือ ระดับในพื้นที่(ฐานการเรียนรู้)และระดับศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งในระดับพื้นที่โดยผู้ทำกิจกรรมจะประเมินผลการดำเนินงานของตนเองว่าประสบผลสำเร็จ หรือมีปัญหาอย่างไร จากนั้นจึงมาประเมินร่วมกันกับหัวหน้าและเพื่อนสมาชิกในฐานการเรียนรู้และสรุปบทเรียนจากการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อทราบถึงผลการดำเนินการ ปัญหาอุปสรรค และวิธีแก้ปัญหา รวมทั้งค้นหาเหตุและปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จและไม่ประสบผลสำเร็จ แล้วจึงสรุปผลการดำเนินงานของกลุ่ม ทำเป็นเอกสารรายงานผลการดำเนินการให้กับศูนย์การเรียนรู้ ส่วนการสรุปและถอดบทเรียนในระดับศูนย์การเรียนรู้ จะจัดประชุมใหญ่เพื่อให้สมาชิกทุกฐานการเรียนรู้ได้ฟังผลการดำเนินงานในแต่ละ

¹¹ สัมภาษณ์ ประวี จันทรงอม. สมาชิกฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบก. 10 สิงหาคม 2549

¹² สัมภาษณ์ นางสุนีย์ ยาจิตร. สมาชิกฐานการเรียนรู้บ้านสร้างบก. 10 สิงหาคม 2549

ละฐานการเรียนรู้ และร่วมกันถอดบทเรียน โดยให้ประชุมระดมสมองหาสาเหตุและปัจจัยของปัญหาที่ทำให้การดำเนินการไม่ได้ผลและรวมทั้งเสนอแนวทางแก้ปัญหา ส่วนงานที่ประสบความสำเร็จก็จะค้นหาร่วมกันว่าเกิดจากอะไร และจะนำบทเรียนที่ได้ไปพัฒนาอย่างไรต่อไป (เช่น สรุบบทเรียนเรื่องวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ของหัวหน้าฐานการเรียนรู้ เนื่องจากเกิดปัญหาสมาชิกบางส่วนไม่ลงมือปฏิบัติ จึงสรุบบทเรียนว่า จะใช้วิธีบังคับ หรือเร่งรัดให้สมาชิกทำกิจกรรมไม่ได้ แต่ต้องเริ่มจากหัวหน้าฐานทำเป็นตัวอย่างให้สมาชิกดูก่อน เมื่อสมาชิกเกิดความสงสัยหรือสนใจ เขาก็จะนำไปทดลองทำดู เป็นต้น) หลังจากประชุมถอดบทเรียนแล้วมหาชีवालีย์จะนำข้อมูลที่ได้นำไปทำเป็นเอกสารรายงาน

- การสรุปความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติ ผู้นำมหาชีवालีย์จะนำเอาความรู้ที่ได้จากการประชุมถอดบทเรียนของสมาชิกและความรู้จากงานวิจัยในศูนย์การเรียนรู้มาบูรณาการรวมกันแล้วสังเคราะห์เป็นชุดความรู้ โดยจะแยกความรู้เป็นเรื่องต่างๆ ได้แก่ เรื่องเลี้ยงสัตว์ เรื่องเพาะปลูกพืชไร่พืชสวนปลูกผัก เรื่องกลุ่มเพาะกล้าไม้และปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวบางส่วนได้สรุปเป็นชุดความรู้แล้ว เช่น ชุดความรู้เรื่องการบำรุงดิน ชุดความรู้เรื่องการเลี้ยงโค

จากที่อธิบายมาผู้ศึกษาพบว่า ขั้นตอนการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ได้ทำให้สมาชิกได้เริ่มเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนความคิดในการทำกิจกรรมและอาชีพของตนให้มีความเหมาะสมและเกิดประโยชน์มากขึ้น เพราะสมาชิกได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติทำให้เกิดความรู้และความเข้าใจ และทราบถึงปัญหา รวมทั้งอาจมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง หรือได้รับความแนะนำ ได้รับการช่วยเหลือจากเพื่อนสมาชิกและผู้นำทั้งในระดับฐานการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้จากการพบปะและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 3 : การสร้างพันธมิตรและหาผู้สนับสนุนทางด้านทรัพยากร

(1) การสร้างพันธมิตรทางวิชาการ

เพื่อร่วมดำเนินงานกับมหาชีवालีย์ในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้และส่งเสริมการสร้างความรู้แก่สมาชิกมหาชีवालีย์ ซึ่งผู้นำมหาชีवालีย์มองว่าพันธมิตรจะช่วยเสริมการสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้สมบูรณ์มากขึ้น เนื่องจากมหาชีवालีย์มีความรู้ท้องถิ่นส่วนพันธมิตรมีความรู้และความเชี่ยวชาญทางวิชาการและทางวิทยาการสมัยใหม่ เมื่อนำความรู้และความสามารถของสองฝ่ายมารวมกันหรือนำมาปรับใช้ จะทำให้เกิดประโยชน์และช่วยพัฒนาความรู้ซึ่งกันและกัน ได้มากขึ้นด้วย ดังความคิดเห็นของผู้นำมหาชีवालีย์ที่ว่า

“..เราพูดกันว่านักวิชาการเป็นผู้ที่มีความรู้มาก แต่ชาวบ้านก็มีภูมิรู้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม บ้านเรายังไม่ค่อยมีวัฒนธรรมการจับมือร่วมกันพัฒนาอย่างจริงจัง อยากให้นักวิชาการร่วมมือทำงานกับชาวบ้านมากขึ้น เพราะจะทำให้ได้งานวิจัยที่มีประสิทธิภาพ สามารถใช้งานได้จริง ไม่ใช่งานวิจัยเสมือนจริงอย่างที่มียุ่ หากตระหนักว่า ภูมิปัญญาไทย ความรู้สายพันธุ์ไทยแล้วให้การส่งเสริมอย่างจริงจังในการนำมาใช้ประโยชน์ แล้วนำไปผนวกกับความรู้วิทยาการสมัยใหม่ ก็จะทำให้บ้านเมืองเรามีชุดความรู้ใหม่ที่เป็นของตนเอง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาชาติไทยอย่างยืนยาว..”¹³

ผู้นำมหาชีวาลัยได้สร้างพันธมิตรโดยการประสานอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลและหน่วยงานที่สนใจทำงานพัฒนาร่วมกับท้องถิ่น ดังเช่น ดร.วนิดา กำเนิดเพชร(กลุ่มความหลากหลายทางชีวภาพ กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์) คุณสมพิศ ไม้เรียง (กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรฯ) ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธะเสน(คณะบริหารศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี) ดร.แสวง รวยสูงเนิน(คณะเกษตรมหาวิทยาลัยขอนแก่น) อาจารย์ศักดิ์พงศ์ หอมหวน (ผู้อำนวยการสถานศึกษาโรงเรียนบ้านเม็กดำ) สำหรับหน่วยงาน ตัวอย่างเช่น สถานีวิจัยพืชไร่จังหวัดอุบลราชธานี สถานีทดสอบพันธุ์สัตว์ปากช่อง กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์

พันธมิตรเหล่านี้มีบทบาทในการร่วมสร้างฐานความรู้และช่วยพัฒนาทักษะในกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรให้กับเกษตรกรและคนทั่วไปร่วมกับมหาชีวาลัย ดังจะเห็นได้จากการจัดอบรมการเลี้ยงไข่ไก่ โดย ดร.สวัสดิ์ ธรรมบุตร (นักวิชาการเกษียณจากกรมปศุสัตว์) และการอบรมพัฒนาการเลี้ยงโคจาก ดร. วนิดา กำเนิดเพชร (นักวิชาการจากกรมปศุสัตว์) นอกจากนี้ผู้นำมหาชีวาลัยอีสานยังทำงานวิจัยเรื่องการจัดการน้ำในการทำเกษตรร่วมกับดร. แสวง รวยสูงเนิน (นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น) และการทำงานวิจัยเรื่องพืชสมุนไพร (ขมิ้น กวาวเครือ ไพล ฯลฯ) ร่วมกับคุณสมพิศ ไม้เรียง (นักวิชาการจากกรมวิชาการเกษตร) เป็นต้น และยังได้รับการสนับสนุนทุนหรือทรัพยากรการวิจัย เช่น เม็ดเงินพันธุ์หญ้าจากคณะเกษตร มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และกรมปศุสัตว์ได้ให้พันธุ์ไข่ไก่ รวมทั้งให้โควตาพิเศษในการซื้อพันธุ์สัตว์จากกรมปศุสัตว์ เช่น พันธุ์วัว (วัวฮิวาล) พันธุ์หมู (แลนเลส) เป็นต้น ซึ่งการสนับสนุนดังกล่าวมีทั้งที่ให้เปล่าและให้ซื้อในราคาพิเศษ (มีสมาชิกที่สนใจซื้อพันธุ์หมูไปเลี้ยงบ้างแล้ว) นอกจากนั้นมหาชีวาลัยยังเป็นสถานที่ให้พันธมิตรได้มารู้จักกัน ได้แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์การทำงาน ผลจากการแลกเปลี่ยนดังกล่าวได้ช่วยขยายมุมมองและแนวทางการ

¹³ สัมภาษณ์ สุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ. ผู้นำมหาชีวาลัย. 12 สิงหาคม 2548.

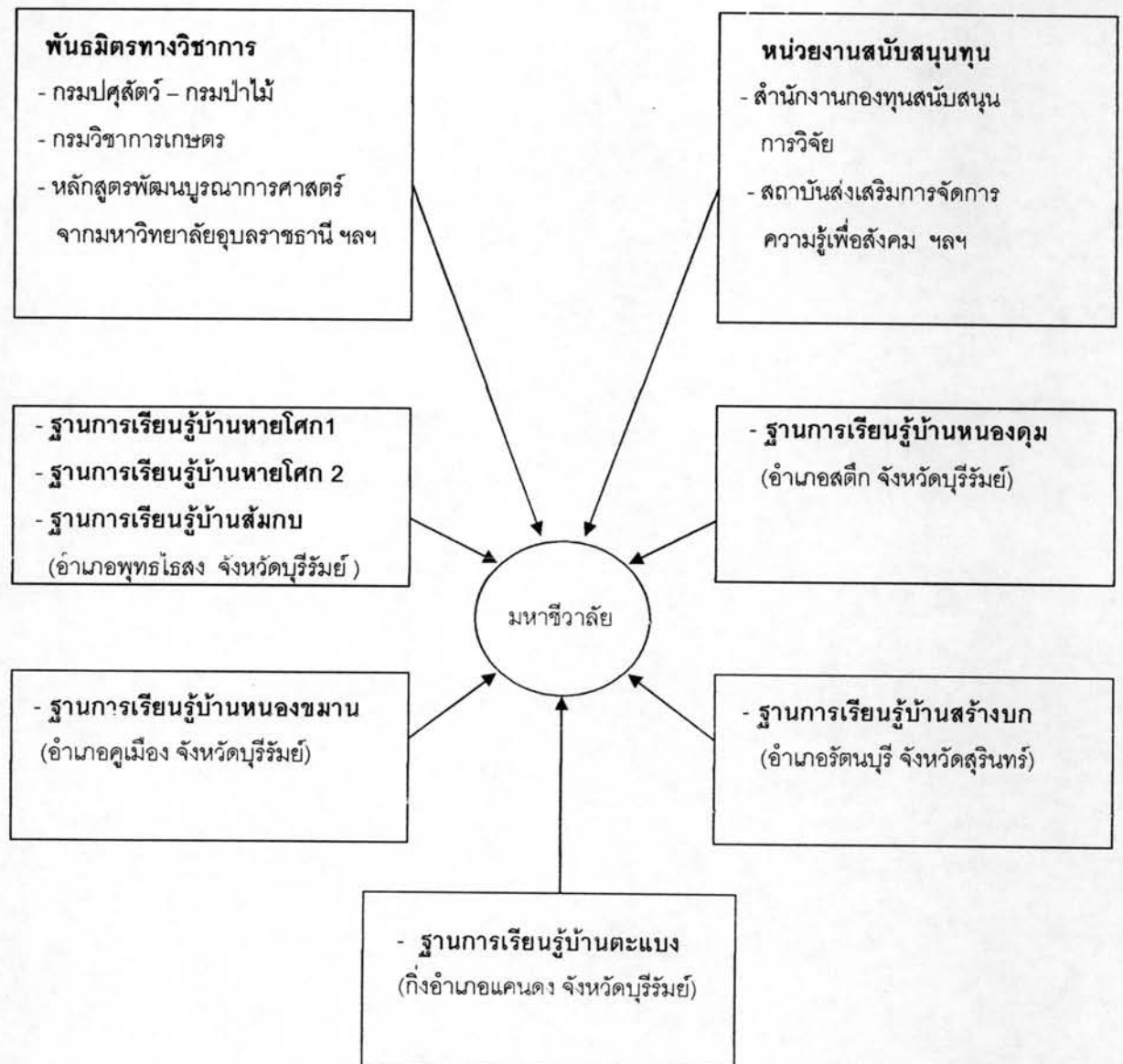
ดำเนินงานแก้มหาชีวาลัย เช่น เรื่องการนำสมุนไพรมาล้างสัตว์เพื่อช่วยในการเจริญเติบโต การดูแลสุขภาพและการเพิ่มผลผลิตจากสัตว์ (เช่น กวาวเครือมีสรรพคุณช่วยเพิ่มฮอร์โมน นำมาเลี้ยงไก่จะช่วยให้เติบโตและเพิ่มปริมาณไข่ได้ โดยไม่ต้องใช้สารเคมีที่มีราคาแพงและอาจตกค้างในเนื้อไก่ทำให้เป็นอันตราย)

(2) การหาผู้สนับสนุนทางด้านทรัพยากร

มหาชีวาลัยได้รับทุนสนับสนุนการดำเนินงาน เช่น ทุนพัฒนางานวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทุนโครงการไร่นาป่าผสมจากกองทุนสิ่งแวดล้อมและทุนโครงการจัดการความรู้เรื่องดินจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ปัจจุบันมหาชีวาลัยอีสานได้รับทุนดำเนินโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 จนถึง พ.ศ. 2551 (เป็นโครงการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการกลุ่มและจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง)

จากข้อมูลที่ยอธิบายมาสามารถสรุปแผนผังบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานของมหาชีวาลัยได้ดังนี้

ภาพที่ 4.2 แผนผังบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับมหาชีวาลัย

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่ของผู้ศึกษา ปี 2549

ขั้นตอนที่ 4 : การเผยแพร่และขยายผลความรู้

มหาชีวาลัยมีการเผยแพร่และขยายผลความรู้ภายในกลุ่มโดยใช้วิธีการจัดประชุม ซึ่งผู้นำมหาชีวาลัยจะนำข้อมูลการทำกิจกรรมของสมาชิกที่ถูกบันทึกไว้ในวิดีโอมาเผยแพร่ให้แก่สมาชิกทุกคนได้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นรูปแบบการนำเสนอที่สมาชิกให้ความสนใจและเข้าใจได้ง่าย นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้สมาชิกที่ดำเนินการได้ผลดีระดับหนึ่งมาเล่าและถ่ายทอดประสบการณ์ให้แก่สมาชิกคนอื่นๆ ส่วนการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ แนวคิดและการดำเนินงานของมหาชีวาลัยสู่ชุมชนและสังคมภายนอกจะใช้วิธีการทำสื่อต่างๆ เช่น วิซีดีเรื่องการเลี้ยงโค การทำสื่อพาวเวอร์พอยท์โครงการจัดการความรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ของมหาชีวาลัย และการเผยแพร่ข้อมูลผ่านทางบล็อกของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้ (blog หรือ weblog ในชื่อ www.gotoknow.org เป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นให้เป็นเวทีในการปรึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่ผู้สนใจเรื่องการจัดการความรู้) ซึ่งการเผยแพร่ทางดังกล่าวเป็นการขยายผลให้ผู้สนใจทั่วไปได้รับข่าวสารและความรู้จากมหาชีวาลัยได้มากขึ้น นอกจากนี้จะเผยแพร่ผ่านบุคคล คือ ผู้นำมหาชีวาลัยโดยการเข้าร่วมประชุม เสวนา อบรมต่างๆ ที่ทางหน่วยงานและบุคคลเชิญผู้นำมหาชีวาลัยไปร่วมกิจกรรม ซึ่งผู้นำจะนำข่าวสารข้อมูลการดำเนินงานตลอดจนความรู้ต่างๆ ไปเผยแพร่

4.3 การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกรเกี่ยวกับการการพึ่งตนเองเมื่อเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาศักยภาพกับมหาชีวาลัย

การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกรเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง จะวิเคราะห์จากกรณีตัวอย่าง 3 กรณี โดยพิจารณาในระดับบุคคล การเลือกกรณีตัวอย่างจะพิจารณาจากความแตกต่างกันในเรื่องการเรียนรู้ของแต่ละกรณีตัวอย่าง คือ ตัวอย่างที่ 1 เกษตรกรได้เข้าร่วมเรียนรู้ตั้งแต่ตั้งแต่โรงเรียนชุมชนอีสาน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน จนถึงมหาชีวาลัยอีสาน (โครงการจัดการความรู้) ตัวอย่างที่ 2 เกษตรกรได้เข้าร่วมเรียนรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและมหาชีวาลัยอีสาน (โครงการจัดการความรู้) ตัวอย่างที่ 3 เกษตรกรได้เข้าร่วมเรียนรู้กับมหาชีวาลัย (โครงการจัดการความรู้)

กรณีที่ 1

นาย สิงห์ ทับสุลี สมาชิกฐานการเรียนรู้บ้านหนองดุม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์
บ้านเลขที่ 165 หมู่ที่ 7 ตำบลเมืองแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ 31150

อายุ 62 ปี จบการศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองดุม เรียน กคน .ป.6
สมาชิกในครอบครัว ภรรยา นางมณูญ ทับสุลี อายุ 59 ปี มีบุตร 5 คน

1. นายประเวช ทับสุลี อายุ 34 ปี (กลับมาทำเกษตร)
2. นางสาวสพเรอ ทับสุลี อายุ 24 ปี (ทำงานกรุงเทพ)
3. นายสมเดช ทับสุลี อายุ 20 ปี (ฝึกงานอยู่กับน้ำ)
4. เด็กชายศุภกร ทับสุลี อายุ 10 ปี
5. เด็กหญิงวาสนา ทับสุลี อายุ 4 ปี

พ่อสิงห์ เป็นคนบ้านหนองดุม อำเภอสตึก ครอบครัวเป็นเกษตรกร ในวัยเด็กชีวิตลำบากมาก เพราะพ่อป่วยด้วยโรคสำไส้อักเสบไปผ่าตัดแล้วทำงานหนักไม่ได้ พ่อสิงห์ที่เป็นพี่ชายคนโต แม้จะมีอายุเพียง 10 กว่าปีก็ต้องทำงานแทนพ่อและต้องเลี้ยงดูน้องที่ยังเล็กอีก 9 คน การทำเกษตรระยะแรกของพ่อสิงห์ คือ ทำนาและปลูกปอ แต่ทำเกษตรอย่างเดียวไม่พอเลี้ยงครอบครัว จึงล้มเหลวด้วย เพราะช่วงนั้น (ประมาณ พ.ศ. 2499) แห้งแล้งมาก ทำนา 10 ไร่ ได้ข้าวแค่ 3 ปี๊บ บางปีก็ 7 ปี๊บ เพราะการทำนาสมัยก่อนอาศัยน้ำฝนอย่างเดียว ทำให้ความเป็นอยู่ช่วงนั้นลำบากมาก ดังพ่อสิงห์เล่าว่า **“ช่วงที่แล้งมาก พ่อต้องไปเอาข้าวที่บ้านเมืองลิง หาบข้าวมาแล้วแบ่งทำเหล้า อีกส่วนก็ไว้กิน”** พ่อช่วงเป็นหนุ่มชีวิตพ่อสิงห์ค่อยดีเพราะฝนเริ่มดีขึ้นและน้อง 3 คน ก็โตพอที่จะทำงานได้แล้ว เลยมีแรงงานพอที่จะทำนาได้เต็มที่ สมัยนั้นแม้จะไม่มีเงินมาก เนื่องจากข้าวราคาถูกก็โลกรั้มละ 60 สตางค์ แต่พ่อสิงห์และครอบครัวก็พออยู่กันได้ ดังที่เล่าว่า **“แค่มีข้าวกินก็อยู่ได้ เพราะค่าใช้จ่ายก็ไม่ค่อยมี เราไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา คนไม่ค่อยไปหาหมอ ถ้าเป็นไข้จะใช้ยาที่เป็นพวกรากไม้ หอย แล้วมาฝนเป็นน้ำกิน”** **“เราไม่ค่อยได้ซื้ออาหาร เพราะเลี้ยงไก่ไว้กินและกินอยู่แบบง่าย ผงชูรสก็ยังไม่ มีกินปลาร้า มีเกลือก็พอแล้ว นอกนั้นก็หาเสริมเอา มีปู หอย กบ เขียดตามธรรมชาติ ผักไม่ค่อยซื้อตลาด เพราะคนส่วนใหญ่ปลูกผักคนละ 2 หาน 3 หาน ก็พอกินแล้ว”** ต่อมา (ประมาณ พ.ศ. 2511) พ่อสิงห์แต่งงานมีครอบครัวก็ยังยึดอาชีพเกษตรทำนา (ประมาณ 20 ไร่) และเลี้ยงวัว แต่ปัญหาสำคัญในการเกษตรของพ่อสิงห์ยังคงเป็นปัญหาฝนแล้ง อีกทั้งที่นาที่เป็นพื้นที่สูงจึงขาดแคลนน้ำ ทำให้ทำนาไม่ค่อยได้ผลผลิต ประกอบกับเริ่มมีการทำนาสมัยใหม่ที่ใช้ปุ๋ยเคมี ใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น รถไถ รถเกี่ยวข้าว จึงมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น ทำให้พ่อสิงห์ประสบปัญหาทำนาขาดทุนและต้องกู้ยืมเงินมาใช้จ่าย

ประมาณ พ.ศ. 2535 พ่อสิงห์ได้เริ่มมีการปรับเปลี่ยนการทำเกษตร ซึ่งพ่อสิงห์เล่าว่าทำนาแล้วขาดทุนก็คิดว่าจะทำอะไรดี พ่อดีมีคนอื่นมาให้ฟังว่าครุบาสุทธานันท์ปลูกปายูคาลิปตัสได้ผลดี (พื้นที่แห้งแล้งเหมือนกัน แต่ต้นยูคาลิปตัสเติบโตได้ดี) ตอนนั้นครุบาสุทธานันท์กำลังส่งเสริมให้

ชาวบ้านปลูกยูคาลิปตัส พ่อสิงห์จึงไปดูสวนยูคาลิปตัสของครูบาสุทธินันท์และได้ปรึกษาการทำเกษตรในพื้นที่แห้งแล้ง ดังที่พ่อสิงห์เล่าว่า “พ่อทำนาขาดทุน ก็คิดจะลองทำอย่างอื่น แต่ยังไม่รู้จะทำอะไรดี ก็มีคนมาบอกให้ไปดูสวนครูบา แกปลูกยูคากา พ่อก็ไป เลยได้คุยกับแก(ครูบาสุทธินันท์) ว่าทำนาไม่ได้ผลเพราะฝนแล้ง แกก็แนะนำให้ปลูกยูคากา เพราะไม่ต้องใช้น้ำ ปลูกในที่แห้งแล้งได้” จากการพูดคุยและได้เห็นตัวอย่างการปลูกสวนป่ายูคาลิปตัสของครูบาสุทธินันท์ทำให้พ่อสิงห์สนใจที่จะลองปลูกยูคาลิปตัส โดยลองปลูก 2 ไร่ และพบว่ายูคาลิปตัสสามารถเติบโตได้ดีในพื้นที่แห้งแล้ง ไม่ต้องดูแลมาก และปลูกนาน 2 -3 ปีก็สามารถตัดขายได้เรื่อยๆ ดังที่พ่อสิงห์เล่าว่า “ที่พ่อมาปลูกยูคากา เพราะมันทนแล้ง ปลูกทีเดียวตัดขายได้ตลอด”

พ.ศ.2537 ครูบาสุทธินันท์ทำโรงเรียนชุมชนอีสานก็ได้ชักชวนพ่อสิงห์เข้าโครงการด้วยการเข้าร่วมครั้งนี้ทำให้พ่อสิงห์ได้รับความรู้เทคนิคในการทำเกษตรหลายอย่าง เช่น การปลูกต้นไม้ การเพาะกล้าไม้ ฯลฯ ทำให้พ่อสิงห์ตัดสินใจลดพื้นที่นามาทำแปลงปลูกต้นไม้เพิ่มประมาณ 10 ไร่ (พ.ศ. 2537) โดยครั้งนั้นนอกจากปลูกยูคาลิปตัสยังได้ปลูกต้นไม้เพิ่มอีกหลายชนิด เช่น ไม้สัก ไม้ยางนา ไม้ประดู่ ซึ่งพ่อสิงห์เล่าว่า “ตอนแรกพ่อลงยูคาก่อน ตอนหลังก็ไปหาไม้อื่นมาเพิ่ม อย่างไม้สักก็ไปหาซื้อมาต้นละ 12 บาท มาปลูกไว้ขายเพราะคนเขานิยม เขาว่าเป็นไม้คนรวยใช้สร้างบ้าน ขายได้แพง นอกนั้นก็ปลูกไม้ใช้สอย อย่างประดู่ ไม้แดง ไม้ยางนา” การปรับลดพื้นที่ทำนามาปลูกต้นไม้ทำให้พ่อสิงห์ต้องเรียนรู้ที่จะจัดการทำเกษตรมากขึ้น เนื่องจากใช้เวลาผลิตนานกว่าข้าวหลายปี (การปลูกต้นไม้ต้องอาศัยระยะเวลาตั้งแต่ 2 - 10 กว่าปี ต้นไม้จึงจะโตพอที่จะขาย ในขณะที่ข้าวใช้เวลาผลิต 1ปี) ซึ่งพ่อสิงห์เล่าว่า “ปลูกต้นไม้ต้องรอ อย่างปลูกสักต้องรอนาน 10 ปี 20 ปี เราจะคอยได้ไหม คอยไม่ได้เราก็เอายูคากามาปลูกแซม (ปลูกต้นยูคากาบนพื้นที่ว่างระหว่างต้นสัก) ต้นไม้ที่ปลูกแซมจะขึ้นของเขาเอง ต้องอาศัยขายยูคากาไปก่อน ปีหนึ่งขายได้หลายพันบาท” ส่วนปัญหาในการปลูกต้นไม้ก็ทำให้พ่อสิงห์ต้องหาทางแก้ไขดังที่เล่าว่า “ปลูกมันก็ได้ตั้งใจหรือ ต้นไหนจะตายก็ตาย ต้นไหนจะได้ก็เอา ทุกอย่างต้องทำใจ ต้องคอยดูว่าต้นไหนตาย เราก็ไปปลูกเสริมใส่ปุ๋ยบ้าง” และปัญหาสำคัญของการปลูกต้นไม้ คือ ไฟไหม้ ซึ่งพ่อสิงห์ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มาก ดังที่พ่อเล่าว่า “เรื่องไฟนี่สำคัญมาก เราปลูกมา 4 -5 ปีถ้าเจอไฟไหม้เราก็ไม่ได้ทำอะไรเลย อาทิตย์หนึ่งเราต้องวนมาดู (แปลงต้นไม้) ว่าเป็นอย่างไร มีใบไม้หล่นข้ามทางใหม่ ที่กันไฟ (แนวกันไฟไหม้ต้นไม้ พอกันไฟได้หรือยัง) พอถึงหน้าเดือนมีนาคมจะเริ่มจุดแล้วพวกบ้านเขมรจุดไฟเผาฟาง ฆ่าหนอน ถึงทางการจะสั่งอย่างไรเขาก็ทำ เป็นประเพณีของเขาหรือปล่าวเราไม่รู้ ...พอกันไฟโดยใช้รถไถ (ดินทำแนวกันไฟ) จะได้พรวนดินด้วย ถ้าเราเอาคนมาถางจะใช้เงินมาก เราก็เอาง่ายๆที่พอบรรเทาได้” เมื่อการทำเกษตรโดยการปลูกไม้ได้ผลทำให้พ่อสิงห์ได้วิธีการซื้อที่ดินจากการปลูกต้นไม้ ซึ่งพ่อสิงห์เรียกว่า “การดาวน์ดิน” “นิสัยของพ่อชอบดาวน์ดิน

เราจะเก็บเงินซื้อดินมันยากเพราะเราจน แต่ถ้าขายที่ดินเงินผ่อนพอจะเอา ถึงจะยากจะจนแค่ไหนก็เอา อย่างที่ดิน 3 ไร่ เขาตีราคาขาย 50,000 บาท แต่เขาต้องให้เราปลูกไม้ขายได้นะ คือ เราเป็นคนปลูกต้นไม้ คอยดูแล พอดันไม้โตขายได้เท่าไรเขาก็เอาไป (*ค่าดินก็แลกกับค่าปลูก ค่าดูแลไม้) แล้วขาดเท่าไรเราก็ไปหาเพิ่มให้เขา” พอสิงห์ใช้วิธีดังกล่าวซื้อที่ดินเพิ่มจากที่มีอยู่เดิม 20 ไร่ เพิ่มเป็น 70 ไร่ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จะปลูกต้นไม้ (ปลูกยูคาลิปตัสประมาณ 40 ไร่ ปลูกไม้สัก 9 ไร่ และปลูกไม้ใช้สอย 3 ไร่) เป็นที่สวนอีกประมาณ 5 ไร่ ส่วนการทำงานนั้นพอสิงห์ทำอยู่ประมาณ 12 ไร่ ดังที่พอสิงห์เล่าว่า “นอกนั้นก็ปลูกข้าวเหมือนเดิม ข้าวนี้ขาดไม่ได้ ถึงจะขาด(ทุน)อย่างไรเราก็ต้องทำกิน ไม่ต้องไปซื้อเขา ตัดรายจ่ายไป”

พ.ศ.2546 พอสิงห์ได้เข้าอบรม วปอ.ภาคประชาชนกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและได้รับคัดเลือกให้เป็นเกษตรกรต้นแบบในเครือข่ายของครูบาสุทธินันท์ ได้ทำกิจกรรมเกษตรประณีต 1 ไร่ ทำให้ได้ความรู้เรื่องเกษตรผสมผสาน ซึ่งพอสิงห์ได้เรียนรู้และนำมาขยายผลโดยทดลองทำเกษตรประณีต 3 ไร่ ดังที่พอสิงห์เล่าว่า “แปลงเกษตรผสมผสาน 3 ไร่ พอเริ่มจากยกคันคูขึ้น เพราะเราจะปลูกของเสริมได้หลายๆ แต่ยังไม่ปลูกข้าวได้อยู่ มีชุดสระเขาปลาธรรมชาติมาลงอย่างพวกปลาตะเพียน ปลาดุก เป็นปลาพื้นบ้านไม่ต้องซื้อพันธุ์ ออกลูกมาเราก็เก็บมาเลี้ยงให้อาหารเขาบ้าง แต่เขาไม่ค่อยกินนะ เขาจะกินธรรมชาติอย่างดินอย่างแห่น พอหน้าฝนมีน้ำพอ พอก็ปลูกผักตามคันนา พอทดลองเอาไม้ยางพาราปลูกด้วยจะเอามาลองดูว่ามันขึ้นหรือไม่ขึ้น และถ้าโตแล้วจะมีน้ำยางใหม่ที่ปลูกผสมผสานกันแบบนี้ พวกหญ้าก็จะเสริมข้างๆคันคู” ต่อมาในปีพ.ศ. 2548 พอสิงห์เข้าร่วมโครงการจัดการความรู้และเลือกทำกิจกรรมการปลูกพืชอายุสั้นในพื้นที่แห้งแล้งโดยการปลูกมะเขือเทศ นอกจากนั้นยังได้ศึกษาปลูกมันแกวด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่พอสิงห์สนใจ โดยมีการออกแบบกิจกรรมทดลองเปรียบเทียบโดยปลูกมันแกวแบบไม่รดน้ำกับรดน้ำแล้วดูว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งนับว่าเป็นทดลองเพราะอยากเรียนรู้ ไม่ใช่แค่เลือกทำกิจกรรมให้เหมาะสมกับพื้นที่และสภาพปัญหาเท่านั้น การทำกิจกรรมที่มีความหลากหลายมากขึ้นทำให้พอสิงห์ได้เรียนรู้ที่แก้ปัญหาและพัฒนาวิธีทำเกษตรของตนให้ดีขึ้น เช่น การสร้างรายได้ด้วยการปลูกต้นไม้โตเร็วระหว่างรอดต้นไม้หลักโต การซื้อที่ดินด้วยการปลูกต้นไม้ผ่อนที่ดิน การปลูกพืชอาหารสัตว์ เพื่อลดต้นทุนอาหารซึ่งพอสิงห์ได้แนวคิดมาจากมหาชีवालย์ ซึ่งผู้นำมหาชีवालย์ได้ทำการวิจัยการปลูกหญ้าระหว่างแถวต้นไม้ พอสิงห์ได้เห็นตัวอย่างและได้นำไปปรับใช้โดยปลูกหญ้ากินนีสีม่วงและถั่วฮามาต้าในพื้นที่สวนของตน (ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวสอดคล้องการเลี้ยงวัวของพอสิงห์ที่มีวัวมากถึง 22 ตัว ที่แต่เดิมใช้วิธีปล่อยวัวหากินหญ้าตามธรรมชาติ ทำให้มักประสบปัญหาวัวผอมในช่วงหน้าเพราะขาดแคลนหญ้า และต้องใช้แรงงานต้อนวัว ดังนั้นเมื่อ

มีการปรับวิธีการเลี้ยงวัวดังกล่าวทำให้พ่อสิงห์ไม่ต้องกังวลเรื่องแหล่งอาหารและแรงงาน เพราะสามารถปล่อยให้วัวกินหญ้าในที่ของตนได้เลย)

การที่พ่อสิงห์พัฒนากิจกรรมการเกษตรของตนได้มากขึ้นจากที่กล่าวมา ทำให้พ่อสิงห์เห็นความสำคัญของการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และได้ขยายแนวคิดนี้ให้แก่ลูกชายคนโตที่เพิ่งกลับมาทำเกษตรกับพ่อสิงห์ได้ 2 ปี (ก่อนหน้านี้ทำอาชีพขับรถขายของชำ) โดยพ่อสิงห์จะสนับสนุนให้ลูกได้เรียนรู้จากการทำงาน ดังที่พ่อเล่าว่า “เราให้ลูกมาแล้ว เขาทำ(เกษตร)ยังไม่เป็น ก็มาเรียนก่อน เราลงทุนให้ ถึงจะจน ถึงจะขาดทุนยังไงก็ต้องทำให้..ปีนี้พ่อขาดทุนไปหลายหมื่น เพราะลูกลองเลี้ยงวัวแล้ว ตายไป 4 ตัว ก็ไม่เป็นไร พ่อก็ถือว่าเสียค่าเทอมให้ลูกได้เรียน” และเมื่อถามถึงความพอใจในชีวิตของพ่อสิงห์ คำตอบของพ่อสิงห์นั้นสะท้อนให้ทราบถึงความมั่นใจในศักยภาพของตนคือ เราสามารถพึ่งตนเองได้และเป็นผู้นำครอบครัวที่ดี ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้กับมหาชีวาลัยของพ่อสิงห์นั้นเป็นการส่งเสริมการจัดการในการทำเกษตรให้ดีขึ้นและสร้างรายได้พอเพียงที่จะอยู่ในท้องถิ่น อีกทั้งยังสร้างพื้นฐานทางการเกษตรที่มั่นคงในการกลับมาทำเกษตรของลูกได้อีกด้วย (มีที่ดิน สัตว์เลี้ยง ต้นไม้ที่โตพอจะตัดขายได้แล้ว ความรู้และตัวอย่างกิจกรรมทางการเกษตรที่หลากหลายของพ่อสิงห์ เป็นต้น

ภาพที่ 4.3 ภาพแปลงปลูกหญ้ากินนี
ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากคุณกนกวรรณ

ภาพที่ 4.4 ภาพแปลงเกษตรประณีต
ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากครูบาทูทินันท์

การดำเนินชีวิตของพ่อสิงห์นั้นไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงในแง่ของการกินอยู่อย่างประหยัด เนื่องจากสมัยเด็กพ่อสิงห์ยากจนและมีความเป็นอยู่ที่ลำบาก ทำให้การดำเนินชีวิตปัจจุบันก็ยังไม่เปลี่ยนแปลงแม้ฐานะจะดีขึ้นและไม่มียีนแล้วก็ตาม (ขายต้นไม้และวัวใช้หนี้) ดังที่พ่อสิงห์เล่าว่า “การกินอยู่ในครอบครัว อยู่แบบปิดรายจ่ายคือไม่จำเป็นเราจะไม่ซื้อ อะไรที่ประหยัดได้ก็ประหยัด อย่างแก๊สถ้าไม่จำเป็นจะไม่ใช้ เพราะมีฟืนมีถ่าน จะใช้แก๊สเฉพาะตอนมีแขกมา... ทุกอย่างจะทำ

ช่วยตัวเองไว้ก่อน อย่างเราเก็บหอยขมจากนามาไว้กินได้ตลอดทั้งปี (ถ้าไม่ถูกน้ำหอยขมจะไม่เน่า) ปลาร้าเราก็หมักกินเอง อย่างช่วงไหนหาเชียดได้เราก็ไปหาเชียด ปลาก็มีในสระ ยกเว้นบางอย่างที่เราทำเองไม่ได้เช่น ค่าไฟ” ซึ่งการปรับวิถีการผลิตจากการทำนาและเลี้ยงวัวมาทำกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายมากขึ้นของพ่อสิงห์นั้นเป็นการช่วยสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองด้านการกินอยู่และลดค่าใช้จ่ายลงได้ ดังที่พ่อสิงห์เล่าว่า “ปลาก็มีในสระ ผักสวนครัวก็อยู่ในสวนไปเก็บจากสวนมากิน ปลุกสมุนไพรไว้ใช้ ปลุกไหลไว้ทอเสื่อ พวกพืชน้ำพวกถ่านพ้อมีมากเพราะปลุกไม้ใช้สอยไว้หลายไร่” นอกจากนั้นการทำกิจกรรมที่หลากหลายดังกล่าวยังส่งเสริมสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพราะมีรายได้มากขึ้นโดยเฉพาะรายได้จากการปลูกต้นไม้และเลี้ยงวัว โดยเฉลี่ยพ่อสิงห์มีรายได้ปีละประมาณ 50,000 บาท เป็นรายได้จากการขายไม้ประมาณปีละ 10,000 บาท รายได้จากการขายพันธุ์วัวประมาณ 20,000 – 30,000 บาท ขายผลผลิตจากสวน เช่น ไม้ผล ผักสวนครัวและพืชตามฤดูกาล เช่น งามันแกว ถั่ว ประมาณปีละ 10,000 – 15,000 บาท (เมื่อคิดเทียบการลงทุน ต้นไม้จะลงทุนน้อยกว่ากิจกรรมอื่นๆเพราะไม่ต้องดูแลมาก จึงไม่ได้ใช้แรงงานมาก การบำรุงก็ใส่แต่ปุ๋ยคอก ส่วนการลงทุนค่าพันธุ์ไม้ก็ไม่สูงมากนัก โดยเฉพาะยูคาลิปตัสที่ลงทุนปลูกครั้งเดียว แต่สามารถตัดขายได้ถึง 4 รอบ ยกเว้นพันธุ์ไม้สักที่มีราคาแพง แต่ก็ขายได้ราคาสูงกว่าไม้ชนิดอื่นๆ) นอกจากสร้างรายได้แล้ว เกษตรผสมผสานของพ่อสิงห์ยังช่วยลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและพึ่งพาตนเองด้านอาหารและปัจจัยการผลิตทางการเกษตรได้มากขึ้น ดังที่พ่อสิงห์กล่าวว่า “พ่อไม่ต้องซื้อปุ๋ย เพราะเลี้ยงวัวเยอะ มีพอใช้ ปีหนึ่งได้ปุ๋ยคอกเป็นร้อยกระสอบ บางคนก็มาซื้อขี้วัวพ่อไปทำปุ๋ยหมัก”

กรณีที่ 2

นายสำเร็จ เย็นรัมย์ หัวหน้าฐานการเรียนรู้บ้านตะแบง อายุ 49 ปี

อยู่บ้านเลขที่ 94 บ้านตะแบง ต.หัวฝาย กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ 31150

สมาชิกในครอบครัว ภรรยาชื่อนางกำแพง เย็นรัมย์ อายุ 47 ปี มีบุตร 4 คน

1. นายสุชาติ เย็นรัมย์ อายุ 25 ปี
2. นางสาวอุทัยรัตน์ เย็นรัมย์ อายุ 24 ปี
3. นางมะลิวัลย์ เย็นรัมย์ อายุ 22 ปี
4. เด็กชายศุภชัย เย็นรัมย์ อายุ 14 ปี กำลังศึกษา อยู่ชั้นประถมที่ 2

พ่อสำเร็จเป็นคนบ้านตะแบง พ่อแม่ประกอบอาชีพทำนาและฐานะยากจนเพราะพื้นที่ประสบปัญหาน้ำท่วมเสมอ จึงทำนาไม่ค่อยได้ผลผลิต พ่อพ่อสำเร็จอายุได้ 10 ปี (พ.ศ. 2510)

ครอบครัวของพ่อสำเร็จจึงได้อพยพไปจับจองที่ทำกินแห่งใหม่ที่จังหวัดกำแพงเพชร ชีวิตในวัยเด็กของพ่อสำเร็จนั้นค่อนข้างลำบากและไม่มีโอกาสได้เข้าเรียนหนังสือ เพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำข้าวไร่และปาดน้ำมันจากต้นยางนาเพื่อไปทำซีได้ขาย ครอบครัวพ่อสำเร็จอยู่กำแพงเพชรนานถึง 13 ปีก็ต้องอพยพ เพราะมีกลุ่มนายทุนต้องการที่ดินและเกิดปัญหาการขัดแย้งเพื่อแย่งชิงที่ดินจนมีการทำร้ายร่างกายกัน ครอบครัวพ่อสำเร็จเห็นว่าไม่ปลอดภัยจึงขายที่ดินของตนและอพยพย้ายกลับมาซื้อที่ดินประมาณ 20 ไร่ เพื่อทำนาที่บ้านตะแบง (พ.ศ.2523) แต่พ่อสำเร็จที่อยู่ในวัยหนุ่มนั้นเห็นว่าถ้ากลับมาอยู่บ้านเหมือนเดิมก็ยังไม่มีความมั่นคง จึงไปหางานทำเป็นลูกจ้างในต่างถิ่นหลายที่ เช่น ไปทำงานโรงงานสปริงที่กรุงเทพฯ ไปทำงานเลื่อยไม้ในเกาะที่จังหวัดสตูล และไปทำงานโรงงานน้ำตาลที่จังหวัดนครปฐม พ่อสำเร็จทำงานรับจ้างอยู่หลายปีจึงเก็บเงินได้ประมาณ 8,000 บาทก็นำมาซื้อควายให้พ่อแม่ใช้ไถนาและกลับมาอยู่บ้านตะแบงเพื่อช่วยทำนา เพราะแม่ไม่ยอมให้ไปทำงานที่อื่น พ่อสำเร็จทำนาอยู่ 2 ปีจึงแต่งงานกับแม่กำแพงต่อมาเกิดน้ำท่วมหนักทำให้ข้าวเสียหายมาก พ่อสำเร็จจึงตัดสินใจไปหางานทำอีกครั้งแต่คราวนี้พาภรรยาไปด้วย พ่อสำเร็จไปทำงานโรงหมึกที่ราชบุรีอยู่ 6-7 เดือนโรงงานก็ปิดตัวลง จึงไปทำโรงหมึกที่มหาชัย พ่อสำเร็จเล่าว่าทำงานที่นี้รายได้ดี เพราะพ่อสำเร็จและภรรยาทำงานตั้งแต่ตี 3-4 ทุ่ม ได้ค่าแรงคนละประมาณ 500 บาท (ช่วงนั้นทำหมึกกิโลกรัมละ 50 สตางค์ - 1 บาท) พอเริ่มมีเงินเพื่อนก็มาชวนไปเที่ยวไปกินเหล้าทำให้ไม่มีเงินเหลือเก็บ ภรรยาเห็นว่าทำอย่างนี้ต่อไปก็ไม่มีอะไรดีขึ้นจึงชวนพ่อสำเร็จกลับไปอยู่ที่บ้านตะแบงเหมือนเดิม

ประมาณปี 2537-2538 พ่อสำเร็จกลับมาอยู่บ้านตะแบงและได้ปลูกบ้านหลังเล็กๆตอนนั้นมีที่ดินจากแม่ยกให้ 5 ไร่ จากแม่ยายให้อีก 15 ไร่ และไปยืมเงินแม่ยายมาซื้อที่ดินเพิ่มอีก 24 ไร่ รวมมีที่ดิน 44 ไร่ ซึ่งพ่อสำเร็จทำการเกษตรเชิงเดี่ยวทั้งหมดคือ ทำนาและปลูกปอ ต่อมาปอมีราคาถูกลงจึงเลิกปลูก เหลือแต่ทำนาอย่างเดียวและเลี้ยงวัว ปัญหาการเกษตรของพ่อสำเร็จในช่วงนั้น คือ ทำนาลงทุนสูงถึงปีละแสนกว่าบาท ขายข้าวได้แสนกว่าบาทหักค่าใช้จ่ายแล้วเหลือ 20,000-30,000 บาทต่อปี พ่อสำเร็จบอกว่า "ทำนาแล้วไม่ได้อะไรหรอก เพราะลงทุนมาก ปุ๋ยเคมีกระสอบละ 500 บาท ไร่หนึ่งใช้ถึง 3 กระสอบ ยังมีค่าจ้างรถไถ ค่าจ้างรถเกี่ยวอีก เขาคิดไร่ละ 550 บาท ค่ารถเข็นข้าวไปตลาดกระสอบละ 13 บาท หักแล้วเราแทบไม่ได้อะไร แต่ก็ไม่รู้จะทำอย่างไร" นอกจากนั้นพ่อสำเร็จยังมีปัญหาเรื่องการขายข้าว คือ ถ้าข้าวออกก่อนฤดูจะได้ราคาดีกิโลกรัมละ 9 บาท แต่ถ้าออกพร้อมกันหรือถ้าปีไหนข้าวมีเยอะราคาจะถูกประมาณกิโลกรัมละ 7 บาท แต่ก็จำเป็นต้องขายเพราะการทำนาของพ่อสำเร็จนั้นไม่มีเงินลงทุน จะทำนาค้างหนึ่งก็ใช้วิธีไปเซ็นของไว้ก่อน ได้ข้าวแล้วค่อยมาจ่ายเงิน ดังที่พ่อสำเร็จพูดว่า "เราไม่มีทุน

เลย จะทำนาก็ต้องไปเยี่ยมเขาก่อน อย่างให้รดไถมาไถนา ก็ให้เขามาไถให้ก่อนขายข้าวแล้วค่อยเอาเงินไปให้เขา” พ่อสำเร็จทำนาและประสบปัญหาดังกล่าวอยู่หลายปี

จนปีพ.ศ. 2545 มีเพื่อนมาชวนไปอบรม วปอ. ของพ่อคำเตื่อง (ปราชญ์ชาวบ้าน จังหวัดบุรีรัมย์) ได้ไปดูงานตามสถานที่ต่างๆ จึงมีความคิดอยากที่จะทำการเกษตรผสมผสาน โดยเริ่มจากการปลูกต้นไม้ ดังที่พ่อสำเร็จเล่าว่า “ไปเห็นแปลงนาของพ่อคำเตื่องทำการเกษตรผสมผสานมีปลูกต้นไม้หลากหลาย ตอนเด็ก(พ่อสำเร็จ)เคยป่าดงนาทามขี้ได้ขาย พอไปเห็นต้นยางนาของพ่อคำเตื่อง ทำให้อยากมาปลูกเอาไว้ให้ลูกให้หลาน ให้เป็นไม้ติดแผ่นดิน... อบรมเสร็จอยากทำเลย แต่กลับมาถึงบ้านก็เย็นแล้ว คีนั่นนอนไม่หลับอยากให้เช้าไวๆ จะได้ไปปลูกต้นไม้..” “..ไปอบรมแล้วเราก็มารู้จักการแปลง เริ่มด้วยไปหาต้นยางมาปลูกแต่จะไม่ได้ทำมากทำทีละน้อย ทีละต้น 2 ต้น เท่าที่เรารดน้ำได้ และได้ทดลองปลูกข้าว 6 ไร่แบบอินทรีย์ คือ ไม้ไผ่ ปุ๋ยเคมี ปรากฏว่าได้ผลผลิตน้อยลงแต่ก็ได้ลดค่าปุ๋ยเคมีลง..” การที่ได้ไปอบรมกับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทำให้พ่อสำเร็จมีความรักในอาชีพการเกษตรและต้นไม้มากขึ้น ประกอบกับการที่ได้ทดลองเปลี่ยนแปลงวิธีการปลูกข้าวทำให้เห็นข้อดีในการทำเกษตรโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพราะทำให้ลดค่าใช้จ่าย ทำให้ปีต่อมา (พ.ศ.2546) พ่อสำเร็จได้เปลี่ยนที่นาจำนวน 2 ไร่ 2 งานมาทำสวนปลูกต้นไม้ ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ดและเลี้ยงไก่ ทำให้มีรายได้มากขึ้นกว่าทำนา เพราะที่ดินดังกล่าวปลูกข้าวได้ประมาณ 2 กระสอบ เนื่องจากเป็นพื้นที่ต่ำมีปัญหาน้ำท่วมมากทำให้ไม่ค่อยได้ผลผลิต พ่อสำเร็จจึงปรับพื้นที่มาทำเกษตรผสมผสาน ส่วนปัญหาการทำนาที่มีต้นทุนสูงนั้น พ่อสำเร็จได้แก้ปัญหาโดยการใช้น้ำอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมี ดังที่พ่อสำเร็จบอกว่า “ทำนาปีนี้จะใส่แต่ปุ๋ยอินทรีย์ จะไม่ใส่เคมีเลย เพราะแต่ก่อนทำนาไม่ได้ไกลบตอฟาง แต่พ่อพ่อคำเตื่องบอกให้ไกลบตอฟางก็ทำ ผมทำมาประมาณ 2 ปี ดินก็ดีขึ้น “

ภาพที่ 4.5 แปลงเกษตรผสมผสาน

ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากครูบาสุทธินันท์

ภาพที่ 4.6 การเลี้ยงไก่บนขอบสระ

ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากครูบาสุทธินันท์

การที่พ่อสำเร็จได้เข้าร่วมเรียนรู้กับเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทำให้เห็นตัวอย่างการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองของปราชญ์ชาวบ้าน และได้นำมาทดลองใช้จนทำให้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการทำนาอย่างเดิมมาทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งพ่อสำเร็จบอกว่าที่เปลี่ยนมาทำเกษตรผสมผสานนั้นเพราะ “..ไปเห็นปราชญ์เขาทำสำเร็จ เราก็อยากทำ อยากรู้ว่าถ้าทำให้ประสบความสำเร็จเราจะทำได้ไหม.. และคิดว่าจะทำเกษตรแบบในหลวง เพราะเรานั่งดูทีวีดูข่าวตอนเย็นเห็นเกษตรแบบพอเพียง เห็นต้นไม้เขียวชอุ่ม เห็นภาพการทำเกษตรเรื่อยๆ ทำให้เกิดประทับใจ”

ในปี 2548 พ่อสำเร็จยังได้รับคัดเลือกจากพ่อคำเตื่องให้ไปเรียนรู้กับครูบาสุทธินันท์ (ผู้นำมหาชีวลัยอีสาน) ซึ่งขณะนั้นกำลังส่งเสริมการเรียนรู้แก่เกษตรกรในโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน พ่อสำเร็จจึงได้เข้าร่วมเรียนรู้กับมหาชีวลัยและได้เลือกกิจกรรมเรียนรู้เรื่องการเลี้ยงปลาบึกและปลูกกล้วย การเข้าร่วมเรียนรู้ดังกล่าวทำให้พ่อสำเร็จได้เรียนรู้และมีประสบการณ์ในการทำเกษตรมากขึ้น ดังที่พ่อสำเร็จเล่าว่า “ทำ KM (โครงการจัดการความรู้) กับครูบาสุทธินันท์ทำให้ได้ความรู้ ได้ทำวิจัยเรื่องวิจัยดิน วิจัยเรื่องกล้วย เอากล้วยน้ำว้าปลูกโดยเราลองปลูกแบบใหม่ คือ ขุดหลุมลึก และใส่ปุ๋ยคอก เอาดินจอมปลวก ใบไม้ ฟาง มาใส่ ปลูกไปแล้วกล้วยให้ผลผลิตเพิ่มจากปกติกล้วยออก 7-8 หวี ต่อเครือก็ออกถึง 10-13 หวีต่อเครือ แต่ปัญหาที่พบคือพอใส่ปุ๋ยมาก ทำให้มีแมลงไปอยู่ในโคนกล้วยและกัดกินต้นกล้วย ทำให้กล้วยตาย” พ่อสำเร็จบอกว่า “การเรียนรู้กับครูบาสุทธินันท์ ทำให้รู้ว่าจะทำอะไร ต้องวางแผน ต้องกล้าเสี่ยงกล้าลองอย่างกล้วยปลูกตายก็เอามาปลูกใหม่ ทำให้กล้าคิดกล้าทำมากขึ้น” นอกจากนั้นพ่อสำเร็จยังได้ความรู้จากการถูกหลอกเพราะรู้ไม่เท่าทัน เนื่องจากไปซื้อปลาบึกแต่ถูกหลอกให้ซื้อปลาสรวย เพราะไม่มีความรู้ ดูลักษณะปลาไม่เป็น เมื่อถูกหลอกให้ซื้อปลาสรวยตัวละ 500 บาททำให้พ่อสำเร็จต้องไปค้นหาและสอบถามทั้งจากเพื่อนบ้าน เพื่อนสมาชิกและปราชญ์ชาวบ้าน ว่าปลาบึกนั้นมีลักษณะอย่างไรเพื่อจะได้ไม่ถูกหลอกได้อีก ซึ่งการแสวงหาความรู้ของพ่อสำเร็จนั้นจะมาจาก การไปศึกษาดูงานตามที่ต่างๆ การอบรมจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและมหาชีวลัยอีสาน และจากสื่อ เช่น วิทยุ ทีวี

การเข้ามาร่วมโครงการกับมหาชีวลัยทำให้พ่อสำเร็จมีวิธีการจัดการกับปัญหาและพัฒนาการทำเกษตรให้มีกิจกรรมที่หลากหลายและเพิ่มรายได้มากขึ้น ดังกรณี การได้รับคำแนะนำจากครูบาสุทธินันท์ให้ปรับลดพื้นที่ทำนามาทำแปลงปลูกยูคาลิปตัสและปลูกผักยืนต้นคือ ต้นอีหล้า (เนื่องจากเป็นพืชพื้นบ้านที่เก็บยอดไปกินและขายได้ ประกอบพื้นที่บ้านตะแบงค่อนข้างสมบูรณ์เพราะดินและน้ำดีจึงเหมาะกับการปลูกพืชและต้นไม้) ซึ่งพ่อสำเร็จได้ทดลอง

* อีหน่อเป็นถั่วถึ้น ถั่วถึ้นกลางคือ ต้นมะกั่วตาช้าง

ปลูกผักอินล่ำไป 3 ไร่และปลูกในสวนอีก 300 ต้น แต่ปรากฏว่าปีที่แล้ว (พ.ศ.2549) น้ำท่วมทำให้ ต้นอินล่ำตายหมด ยกเว้นส่วนที่อยู่ในสวนนั้นไม่ตายและได้เด็ดยอดขายโดยจะเก็บเดือนละครั้งๆ ละประมาณ 100-200 กว่าบาท พอสำเร็จได้เปลี่ยนจากปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาทำเกษตรผสมผสาน โดยมีพื้นที่ทำนา 40 ไร่ สวน 2 ไร่ 2 งาน บ่อ 3 บ่อ ปลูกต้นไม้ 5 ไร่ และเลี้ยงสัตว์หลายชนิด เช่น วัว 7 ตัว เลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเอง (เพิ่งขายไป 2 ตัว เพื่อนำเงินมาปรับที่ดินปลูกยูคาลิปตัส) เลี้ยงปลานิลและปลาจีน (ได้พันธุ์ปลามาจากพ่อค้าเตี๊อง ตั้งแต่ปีพ.ศ.2546 โดยเลี้ยงแบบปล่อย ให้ขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ) เปิด 10 ตัว และ ไก่ไข่ 30 ตัว (ไก่ไข่จากกรมปศุสัตว์) การปรับวิถี การทำเกษตรดังกล่าวทำให้พ่อสำเร็จได้เปลี่ยนความคิด *“เรา ไม่หวังรวย ถ้าเราหวังรวย เราจะ คิดหนักตลอด ถ้าเราทำอย่างนี้ (เกษตรผสมผสาน) เราอยู่ได้ พออยู่พอกิน อย่างเราปลูกกล้วยปลูก พริก เวลาใครไปวัดเราก็ฝากไปทำบุญ เราก็มีความสุขด้วย”* ทุกวันนี้พ่อสำเร็จมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ได้ซื้ออาหาร เพราะปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำเกษตร ผสมผสาน ดังที่พ่อสำเร็จเล่าว่า *“เดือนหนึ่งจะมีเงินเหลือประมาณ 500-700 บาท เพราะมี รายได้ทุกวันจากการขายผักสวนครัว ขายปลา ขายไข่เปิด ไข่ไก่ ส่วนค่าใช้จ่ายไม่ค่อยมาก ให้ ลูกไปโรงเรียนวันละ 40 บาท ให้หลานวันละ 10 บาท และใช้จ่ายทั่วไปนิดหน่อย”* ส่วนปัญหา เรื่องหนี้สินของพ่อสำเร็จก็ดีขึ้น *“หนี้สินจากแสนกว่าบาทตอนนี้ลดลงเหลือ 40,000-50,000 แต่ เราไม่กังวล เพราะเราทำเกษตรผสมผสานมีรายได้ทุกวันและไม่ได้ใช้จ่ายมาก ลูกส่งเงินมาก็เก็บ ไว้ คิดว่าอีก 3 ปีน่าจะใช้นี้หมด ตอนนี้เราเก็บเงินไว้ใช้ยามจำเป็น เพราะลูกเรียน ม.3 ก็ สำรองไว้ให้ลูกเรียน”* นอกจากนั้นยังได้สร้างความภูมิใจ ดังจะทราบจากคำถามที่ว่า เรื่องที่พ่อ สำเร็จพึงพอใจที่สุดในชีวิต คือ การที่ได้ทำเกษตรผสมผสานแล้วประสบผลสำเร็จ สามารถเป็น ตัวอย่างให้เพื่อนสมาชิกในเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและบุคคลภายนอกที่สนใจมาดูงานได้

การที่พ่อสำเร็จได้ปรับเปลี่ยนความคิดและวิถีการผลิตจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาทำเกษตร ผสมผสานและพัฒนากิจกรรมการเกษตรให้หลากหลายมากขึ้นนั้นมาจากการเข้าร่วมกระบวนการ เรียนรู้ทั้งจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและมหาชีวะลัย ดังที่พ่อสำเร็จกล่าวว่า *“พ่อค้าเตี๊อง(ผู้นำ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์) เป็นครูคนแรกของผม ทำให้ผมได้คิด ทำเกษตรผสมผสาน ครูบาสุทินันท์เป็นครูคนที่สอง ครูบาเป็นคนพูดน้อย แต่จะพูดให้ได้คิดตลอด ทำให้ผมได้กลับมาคิดทบทวนคำพูดแล้วมาลองทำดู ว่าครูบาบอกทำเรื่องธรรมดาให้เป็นเรื่อง พิเศษ ผมก็คิดว่าจะทำอย่างไรให้พิเศษขึ้น”* กล่าวได้ว่าการเข้าร่วมเรียนรู้กับเครือข่าย ปราชญ์ชาวบ้านเป็นจุดเริ่มต้นให้ได้คิดและทดลองปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต จากที่เคยทำนาอย่าง เดียวก็มาปลูกต้นไม้(ยางนา)และพืชผักรวมทั้งเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น จากที่เคยเลี้ยงวัวอย่างเดียว ก็มา เลี้ยงปลา เลี้ยงหมู (ปัจจุบันเลิกเลี้ยง เพราะหมูราคาถูกลง) เลี้ยงเป็ด จากที่เคยทำนาใช้แต่ปุ๋ยเคมีก็

มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ส่วนการเรียนรู้กับมหาชีวาลัยอีสานเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพิ่มทักษะ การคิดและทดลองแก้ปัญหาเพิ่มมากขึ้น ดังกรณี การลดพื้นที่ทำนา มาทำแปลงปลูกไม้เศรษฐกิจ (ยูคาลิปตัส) ปลูกผักยืนต้น(ผักอีหล่ำ) และกรณีการพัฒนาอาชีพเพิ่มรายได้ เช่น ปลูกผักยืนต้น การเลี้ยงไก่ไข่และการหาวิธีปลูกกล้วยให้ได้ผลผลิตมากขึ้น

การเรียนรู้ดังกล่าวเป็นการเรียนรู้จากการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง ซึ่งพอสำเร็จพัฒนา ทักษะการเรียนรู้และแก้ไขปัญหาของตนเองได้มากขึ้น ดังจะเห็นจากกรณีการจัดการใช้พื้นที่น้อย ให้เกิดประโยชน์มากขึ้น โดยปรับพื้นที่นาจำนวน 2ไร่ 2 งาน มาเป็นพื้นที่สวนทำเกษตรผสมผสาน สร้างกิจกรรมที่หลากหลายและเพิ่มรายได้ให้มากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการเดิมที่การปลูก ข้าวที่ได้เพียง 2 กระสอบ ทำให้พอสำเร็จตระหนักถึงความแตกต่างในการทำเกษตรด้วยตนเอง และทำให้เขาเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบเดิมมาทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งถือเป็นวิถีการผลิตแบบ พึ่งตนเองและทำให้อยู่รอดได้ เพราะมีแหล่งอาหารและรายได้เพิ่มมากขึ้น ที่จากเดิมเคยมีรายได้ จากการเลี้ยงวัวและทำนาเท่านั้น ซึ่งเป็นรายได้ที่ไม่มากนักและถ้าปีไหนน้ำท่วมก็จะขาดทุนต้อง ไปกู้ยืมและเป็นหนี้สิน แต่ปัจจุบันพอสำเร็จมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (แม้จะไม่มากนักเมื่อเทียบกับ อาชีพอื่น) เพราะการทำสวน ปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ทำให้มีแหล่งอาหาร ลดค่าใช้จ่ายในการ บริโภคลงได้ และมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการทำเกษตรผสมผสาน ทำให้พอมีเงินเหลือเก็บไว้ใช้จ่าย และชำระหนี้ได้บางส่วน

กรณีที่ 3

นางสาวพัทธา เพ็ญพยัคฆ์ สมาชิกฐานการเรียนรู้บ้านส้มกบ อายุ 28 ปี

บ้านเลขที่ 84 หมู่ 1 บ้านเขาใหญ่ ตำบลบ้านจาน อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ 31120

การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี บริหารธุรกิจ สาขาเอกพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

สมาชิกในครอบครัว แม่ ชื่อ นางสาวสมบัติ เพ็ญพยัคฆ์

พี่ชาย ชื่อ สรยุทธ เพ็ญพยัคฆ์ พี่ชาย ชื่อ นายอัครพล เพ็ญพยัคฆ์

นางสาวพัทธา เพ็ญพยัคฆ์ หรือ กิ่ง เป็นคนบ้านเขาใหญ่ อำเภอพุทไธสง พ่อแม่ประกอบ อาชีพทำนา ครอบครัวมีฐานะยากจนจึงไม่สามารถส่งเรียนหนังสือเหมือนลูกชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้ ประกอบกับพ่อมีความคิดว่าลูกผู้หญิงไม่ต้องเรียนสูงก็ได้ เพราะเดี๋ยวก็แต่งงานแล้วต้องคอยรับ ใช้สามี ดังนั้นเมื่อจบป.6 (พ.ศ.2523) กิ่งจึงไปฝึกงานเย็บผ้าอยู่ที่พัทยา 1 ปี แล้วไปทำงาน โรงงานที่กรุงเทพฯ เนื่องจากเป็นคนที่มีสนใจการศึกษาจึงหาโอกาสเรียนต่อ โดยเริ่มจากไปสมัคร โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ กิ่งเล่าว่า “ทำงานไปด้วยเรียนไปด้วยก็สนุกพอสมควรแต่ก็เหนื่อยพอทน

เรียนตอนเย็นมาตลอดกลับถึงห้องเช่า 3 ทุ่มทุกวัน” ในตอนที่เรียนนั้นถึงต้องรับผิดชอบตัวเองทั้งหมด ดังที่กึ่งเล่าว่า “หนูต้องรับผิดชอบตัวเองหาเงินจ่ายค่าเทอมเอง จ่ายค่าเช่าห้องเองจนจบปริญญาตรีมาได้” ซึ่งในช่วงที่เรียนไปทำงานไปนั้นถึงเปลี่ยนงานหลายครั้ง เนื่องจากงานบางแห่งไม่สะดวกให้ไปเรียน “ในช่วงที่เรียนก็เปลี่ยนงานบ่อยๆ เหมือนกัน ถ้างานไหนเงินน้อยแต่เขาให้โอกาสเรียนหนังสือหนูก็ทำ แรกๆก็ทำงานเย็บผ้าออกจากเย็บผ้าก็มาทำงานป้อนข้อมูลลงคอมพิวเตอร์ของสำนักงานประกันสังคม ทำได้ปีกว่าก็ออกมาเป็นเป็นพนักงานเช็คของเช็คออกสุดท้ายก็มาทำงานการเงิน ทำบัญชี จนเรียนจบ” กึ่งจากบ้านไปทำงานอยู่กรุงเทพประมาณ 10 กว่าปี ประสบการณ์ทำงานรับจ้างทำให้กึ่งคิดอยากกลับบ้านและทำงานของตัวเอง ดังจะทราบจากที่กึ่งเล่าว่า “จากประสบการณ์ในการทำงานในแต่ละที่ก็จะแตกต่างกันไป ที่ไม่เปลี่ยนเหมือนกันทุกแห่งคือ เรารับจ้างเขากิน เราทำมากเราก็เสมอตัว แต่ถ้าเราทำน้อยเราโดนว่าแน่นอน คิดว่าถ้าเราเลิกรับจ้างแล้วเราลองมาเป็นคนจ้างดูว่าจะเกิดอะไรขึ้น พอจบงานรับปริญญาก็มาปรึกษากับแม่ว่าหนูอยากกลับมาอยู่บ้าน”

การจะกลับมาอยู่บ้านของกึ่งมีปัญหาหลายอย่าง ปัญหาแรก คือ กลับมาบ้านแล้วจะทำงานอะไร จากปัญหาดังกล่าวทำให้กึ่งต้องคิดและวางแผนการทำงาน ดังที่กึ่งเล่าว่า “หนูกลับมาวางแผนเพื่อที่จะพูดให้แม่ฟังแนวความคิดอยู่ประมาณ 2 เดือน จึงได้คำตอบโทรกลับไปบอกแม่ หนูจะทำฟาร์มเลี้ยงไหมวัยอ่อน ก็จัดการวางแผนที่คิดมาให้แม่ฟัง แม่สรุปว่าทำได้แต่ต้องไปเรียนก่อน แม่บอกว่าเรียนเพื่อรู้แนวทาง หนูก็ต้องไปฝึกงานที่ศูนย์ไหมเป็นเวลา 1 เดือน” ปัญหาประการที่สอง คือ พ่อไม่เห็นด้วยที่กึ่งจะกลับมาทำการเกษตร ซึ่งกึ่งเล่าว่า “พ่อเป็นคนมีความคิดตามกระแสนิยมอย่างมาก พ่อบอกว่างานเกษตรเป็นงานด้า หนูมาทำแบบนี้พ่ออายชาวบ้าน พ่ออยากให้หนูไปทำงานรับจ้างมีเงินส่งมาให้พ่อทุกเดือน พ่อบอกว่าหนูเอาเงินมาลงทุนเป็นแสน แต่มาขายผักกำละ 5 บาท ปัญหาความขัดแย้งเริ่มรุนแรงมากถึงขนาดพ่อกับแม่ตัดสินใจเลิกกัน ซึ่งพ่อไม่ไปแต่ตัว แต่พ่อเอาเงินจากแม่ไปสองแสนบาท ทั้งที่แม่ไม่มีเงินสดพอก็ให้แม่จำนองที่ดินให้ ทั้งที่ดินนั้นไม่ใช่ของพ่อ” ปัญหานี้สร้างความหนักใจและรู้สึกผิดแก่กึ่ง ดังที่เธอเล่าว่า “ถ้าหนูไม่กลับมาบ้านหนูก็คงไม่ต้องเสียพ่อไป” นอกจากนั้นยังมีปัญหาทางด้านสังคมในท้องถิ่นที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ลูกหลานกลับมาทำงานเกษตร ดังที่กึ่งเล่าว่า “เขาก็จะมองว่าหนูเป็นพวกความรู้ไม่พอใช้ ต้องกลับมาทำอะไรทำสวน กลับเป็นว่าหนูโง่ที่จะมาอยู่กับพ่อและแม่” แต่ปัญหาดังกล่าวไม่ทำให้กึ่งเลิกล้มความตั้งใจที่จะกลับมาอยู่บ้านและประกอบอาชีพเกษตรกร ดังที่กึ่งพูดว่า “อนาคตหนูก็ยังไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไง หนูรู้แต่ว่าในเมื่อเดินมาถึงจุดนี้แล้วข้างหน้าจะเป็นยังไงหนูก็ต้องเดินต่อไป ถึงแม้จะเป็นเส้นทางที่ลำบากพอสมควร บัณฑิตคนอื่นอยู่ในห้องแอร์ แต่หนูเลือกที่จะอยู่กับแอร์ธรรมชาติ เลือกที่จะอยู่กับคนที่หนูรัก และที่สำคัญแม่ก็รักหนู”

อาชีพเกษตรกรรมของกึ่งเริ่มต้นในปีพ.ศ. 2548 หลังจากปรึกษากับแม่แล้วก็ปรับพื้นที่นามาปลูกหม่อน โดยจ้างรถไถมาทำแปลงปลูกหม่อน 2 ไร่ และจ้างรถมาขุดสระ (เลี้ยงปลา ปลาตกปลาตะเพียน ปลานิล) แต่ไม่สามารถปลูกหม่อนได้เพราะเป็นพื้นที่ต่ำทำให้น้ำท่วมต้นหม่อนตายหมด ต่อมาอาจารย์วันชัย (หัวหน้าฐานการเรียนรู้บ้านลัมกบ) แนะนำให้ปลูกกล้วยตามคันคู กึ่งจึงเอากล้วยมาปลูก 850 ต้น และปลูกผักสวนครัวไว้ขายและเลี้ยงวัว 5 ตัว นอกจากนั้นยังทำนา 5 ไร่ ซึ่งมีปัญหาเรื่องฝนไม่ตกตามฤดูกาลทำให้ข้าวไม่ค่อยได้ผลผลิต แต่แม่ทำปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้เองจึงลดต้นทุนไปบ้าง แต่เนื่องจากมีแรงงานแค่ 2 คน(แม่ลูก) จึงต้องจ้างรถเกี่ยวข้าว ซึ่งกึ่งบอกว่า *“ทำนาถ้าขายจะไม่คุ้ม แต่เราทำนาเพื่อเอาไว้กิน ก็ดีกว่าไปซื้อเขาและถ้ามีเหลือก็ได้ขายบ้าง อย่างปีนี้(2549)ได้ข้าว 85 กระสอบ”* ปัญหาสำคัญในการทำเกษตรของกึ่งคือ ขาดความรู้ที่จะทำเกษตร ขาดแคลนทุนและแรงงาน ซึ่งการแก้ปัญหาบางส่วนของกึ่งยังไม่แตกต่างไปจากเกษตรกรทั่วไป คือ ขาดแคลนแรงงานก็จ้างแรงงานหรือเครื่องทุ่นแรงมาช่วย ขาดแคลนเงินทุนก็ใช้วิธีการกู้ยืมและจำนองที่ดิน (กู้เงินให้พ่อไป 200,000 บาท โดยเอาที่ดินที่ไปจำนองไว้ 23 ไร่ และให้เจ้าหน้าที่มาทำนาแทนการจ่ายดอกเบี้ย และกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้าน 70,000 บาท มาปรับพื้นที่และปลูกบ้าน รวมทั้งหนี้อื่นอีก รวมทั้งหมดประมาณ 300,000 กว่าบาท) ส่วนปัญหาสำคัญที่เกิดจากปัจจัยทางธรรมชาติ คือ ปัญหาเรื่องน้ำทำการเกษตร ดังที่กึ่งเล่าว่า *“ตอนนี้เริ่มขาดแคลนน้ำเนื่องจากฝนแล้ง และไม่สามารถสูบน้ำจากชลประทานหมู่บ้านมาเพิ่มเติมได้ เพราะชลประทานหมู่บ้านสูบน้ำแล้วไม่จ่ายเงินให้รัฐ อบต.เลยไม่ให้สูบน้ำ หนูก็ไม่รู้ว่าชาวบ้านเขาบริหารกันอย่างไรถึงมีปัญหากัน”*

ประมาณกลางปีพ.ศ. 2548 กึ่งได้รับการชักชวนเข้าร่วมกลุ่มเรียนรู้กับอาจารย์วันชัย ซึ่งขณะนั้นเป็นฐานการเรียนรู้หนึ่งของมหาชีวาลัย และกำลังจะทำโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน ทำให้กึ่งเข้าร่วมโครงการดังกล่าวด้วย กิจกรรมที่กึ่งทำ คือ การปลูกกล้วยและปลูกหญ้าแพงโกว่า กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับกึ่ง คือ การได้คิด วางแผนและเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับตนและพื้นที่ ดังจะเห็นจากการเลือกกิจกรรมการปลูกกล้วย เนื่องจากสามารถปลูกในพื้นที่ต่ำ (ปลูกแล้วไม่ตาย) และสร้างรายได้จากการขายผลกล้วยและใบตองจึงต้องขยายการปลูกกล้วยให้มีหลายสายพันธุ์มากขึ้น ส่วนการเลือกปลูกหญ้านั้นกึ่งได้ความคิดจากการเข้าประชุมที่บ้านครูบาทูอินันท์และเห็นกิจกรรมการเลี้ยงวัวของมหาชีวาลัย ทำให้อยากทำฟาร์มวัว ดังที่กึ่งเล่าว่า *“อยากมีฟาร์มวัวเป็นของตัวเอง พอดีมีวัวอยู่ก็อยากผสมวัวพันธุ์ชาฮิวา”* แนวคิดที่กึ่งได้จากมหาชีวาลัยอีสาน คือ การปลูกหญ้าเอาไว้เลี้ยงวัว ประกอบกับเห็นอาจารย์วันชัยที่ได้ทดลองปลูกหญ้าแพงโกว่าในนาซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำเหมือนกันซึ่งปลูกแล้วได้ผลดี จึงนำพันธุ์หญ้าแพงโกว่าของอาจารย์วันชัยไปปลูกในพื้นที่ 1 ไร่ 2 งาน

ปีพศ.2549 กิ่งทำการเกษตรผสมผสานหลายอย่าง คือ ทำนา ปลูกกล้วยและผักสวนครัวไว้ขาย ปลูกหญ้าแพงโกร่าและเลี้ยงสัตว์หลายชนิด ได้แก่ วัว 5 ตัว เป็ด 100 ตัว และไก่ไข่ 30 ตัว (จากกรมปศุสัตว์) ทำให้มีรายได้จากการขายผลผลิตดังกล่าวประมาณเดือนละ 3000 บาท กิ่งเล่าว่าชีวิตการเป็นเกษตรกรทำให้ต้องปรับตัว ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น ส่วนของฟุ่มเฟือยก็ลดลง ดังที่กิ่งเล่าว่า “เราปรับตัวเรื่องค่าใช้จ่ายลดลงจากวันละ 100 บาท เหลือ 20-30 บาท ซื่อเฉพาะที่จำเป็นอย่างถุง ยาสีฟัน อย่างครีมทาผิวเดี๋ยวนี้ก็ได้ใช้เลย ส่วนอาหารจะซื้อแค่บางอย่าง เช่น เนื้อวัว หมู แต่อย่างผักกับปลาไม่ต้องซื้อ เรามีอยู่แล้ว รวมค่าใช้จ่ายเดือนหนึ่งก็ประมาณ 2,000 บาท” แม้การทำเกษตรของกิ่งจะยังไม่ประสบความสำเร็จมาก เนื่องจากเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาสูง แต่เป็นการศึกษาในสาขาการบริหารธุรกิจประกอบกับต้องไปทำงานรับจ้างต่างถิ่นตั้งแต่เด็ก ทำให้พื้นฐานการทำเกษตรมีไม่มากหรือที่ผู้นำมาหาชีวิตวัยอีสาน เรียกว่า “ความรู้ไม่พอใช้” แต่เมื่อมาการทำเกษตรทำให้กิ่งได้เรียนรู้มากขึ้นทั้งจากประสบการณ์ทำเกษตรของตน และจากกิจกรรมที่เข้าโครงการจัดการความรู้รวมทั้งมีวิธีการแสวงหาความรู้เพิ่มขึ้น คือ ปรึกษาหารือกับแม่ อ่านหนังสือ และไปดูตัวอย่างจากสมาชิกฐานการเรียนรู้ ดังที่กิ่งเล่าว่า “ไปดูพ่อทอง ทำให้ได้ความรู้ว่า ปลูกผักบนคันคูและปลูกกล้วยริมคันคู เวลาสูบน้ำเข้าคันคูเพื่อรดผัก จะได้รดกล้วยไปด้วย” นอกจากนั้นกิ่งยังเพิ่มทักษะและทางเลือกในการแก้ปัญหาการเกษตรของตน ดังกรณีการเลือกทำกิจกรรมการปลูกหญ้าแพงโกร่า ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาต้องการของกิ่งที่ขาดแคลนแรงงาน เนื่องจากแม่จะต้องพาวัวไปหาหญ้ากิน (เลี้ยงแบบปล่อย) ทำให้เสียแรงงานและเวลาทำการเกษตร การปลูกหญ้าเพื่อเป็นแหล่งอาหารไว้เลี้ยงวัวจะทำให้แก้ปัญหาดังกล่าวได้ เป็นต้น รวมทั้งการได้รับคำแนะนำและสนับสนุนความรู้และทุน ดังที่กิ่งเล่าว่า “ทำ KM(โครงการจัดการความรู้) ทำให้รู้จักคนมาก มีความรู้มากขึ้นเพราะครูบาช่วยหาความรู้มาให้ ช่วยต่อยอดให้ และช่วยเรื่องทุนเพราะถ้าไม่เข้าKM ก็จะได้ไม่ได้ไก่ไข่จากพันธมิตรมาเลี้ยง” จากการสัมภาษณ์ถึงความพอใจในความเป็นอยู่ของกิ่ง เธอตอบว่า “พอใจเพราะเราตัดสินใจแล้วว่าทำงานเกษตร มีปัญหาเราก็ค่อยแก้ไข ทำงานต้องมีปัญหาเป็นเรื่องธรรมดา แต่เราได้เรียนรู้ที่จะจัดการกับปัญหาบนความไม่พร้อม เพราะเราไม่มีทุน ไม่มีแรงงาน ดังนั้นเราต้องดูว่าอะไรที่จำเป็นต้องทำก่อน อะไรที่รอได้ อย่างอยากเลี้ยงโค แต่ยังไม่ทำไม่ได้เพราะเรามีหนี้สินที่ต้องดูแล ตอนนี้ชำระหนี้จากการขายวัว ส่วนดอกเบี้ยยพอได้ลดจากการขายข้าวนาปีบ้าง”

กิ่งสามารถพัฒนากระบวนการคิดและวิธีการแก้ไขปัญหาที่เชื่อมโยงกับข้อจำกัดและศักยภาพของตนได้มากขึ้น การแก้ปัญหาต่างๆจึงไม่ทำให้กิ่งท้อถอยและทิ้งอาชีพการเกษตรไปหาทำงานต่างถิ่นเหมือนเกษตรกรส่วนใหญ่ ดังที่กิ่งบอกว่า “เราสนุกกับปัญหา เอาปัญหามา

ทำให้เป็นเรื่องสนุก ทำอะไรทุกอย่างก็ต้องมีปัญหาไม่มีก็ไม่สนุก” “..มีปัญหาเราก็ค่อยแก่ไปทำงานต้องมีปัญหาเป็นเรื่องธรรมดา แต่เราได้เรียนรู้ที่จะจัดการกับปัญหานั้นความไม่พร้อมเพราะเราไม่มีทุน ไม่มีแรงงาน ดังนั้นเราต้องดูว่าอะไรที่จำเป็นต้องทำก่อน อะไรที่รอได้..” การที่กึ่งมีความรู้ที่เพิ่มมากขึ้นจากการเรียนรู้และการมีผู้ส่งเสริมความรู้ ช่วยชี้แนะความรู้ ทำให้กึ่งมั่นใจในการทำเกษตรมากขึ้น ดังที่กึ่งสะท้อนว่า “อยากรู้ว่าถ้าทำขนาดนี้แล้วชีวิตจะอยู่ได้หรือเปล่า ทำไม่คนในท้องถิ่นจะอยู่ในท้องถิ่นตัวเองไม่ได้ หนูจะพยายามตอบตัวเอง และตอบสังคมภายนอกด้วย” ดังนั้นกระบวนการพัฒนาของมหาชีวัลย์สำหรับกึ่งจึงเป็นการพัฒนาความคิดและทักษะในการแก้ไขปัญหา ซึ่งส่งผลให้สามารถพึ่งพาตนเองในการคิดและจัดการดำเนินงานการผลิตทางการเกษตรของตนได้มากขึ้นด้วย ทำให้กึ่งเป็นตัวอย่างของคนรุ่นใหม่ที่มีเจตจำนงปฏิบัติแต่กลับท้องถิ่นมาทำเกษตรและทำอย่างจริงจัง ต่อสู้กับปัญหาต่างๆ ทำให้คนในชุมชนเริ่มให้การยอมรับ โดยเฉพาะโรงเรียนในท้องถิ่นได้พานักเรียนมาดูงานการเกษตรและรับฟังข้อคิดจากกึ่งบ้างแล้ว

ภาพที่ 4.6 แปลงพืชผักสวนครัว

ภาพที่ 4.7 นักเรียนมาดูงานที่สวนของกึ่ง

ได้รับความอนุเคราะห์ภาพจากครูบาสุทธินันท์

ผลการศึกษาจากกรณีตัวอย่างทั้ง 3 กรณี สะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรทั้ง 3 กรณีได้มีการเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการจากฐานหรือแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งจากประสบการณ์ของตนเอง ประสบการณ์ของบุคคลรอบตัว (เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน) สถาบัน องค์ชุมชน (โรงเรียนชุมชน อีสาน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านฯ มหาชีวัลย์) จากการสังสมข้อมูลและประสบการณ์ที่ตนเองประสบมาอยู่ตลอดเวลาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวเองของเกษตรกรบางกลุ่ม (เช่น กรณีพ่อสิงห์และพ่อสำเริง) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนั้นก็คือ ความตระหนักรู้จากภายในของตัวเองว่าการมีวิธีการผลิตเชิงเดี่ยวเป็นเหตุและปัจจัยที่ทำให้ตนเองและครอบครัวต้องประสบกับปัญหาภาวะการเป็นหนี้สินอย่างไม่มีวันสิ้นสุด เมื่อตระหนักรู้ถึงปัญหาด้วยตนเองแล้วจึงทำให้พ่อสำเริงและพ่อ

สิ่งที่มีพลังที่จะคิดและค้นหาวิธีการในการแก้ปัญหาการเป็นหนี้สินของตนเอง การเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ที่ออกแบบโดยกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานฯ ได้แก่ การฝึกอบรมวปอ.ภาคประชาชน และการทำกิจกรรมเกษตรประณีต 1 ไร่ ได้กระตุ้นให้พ่อสิงห์และพ่อสำเร็จมีโอกาสคิด แสดงออก และเรียนรู้ที่จะตัดแปลงความคิดเชิงสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การทำสิ่งใหม่หรือการผลิตทางการเกษตรที่มีความสัมพันธ์และประสานกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างสมดุล นั่นคือ การทำเกษตรทางเลือกในรูปแบบที่เรียกว่า “เกษตรผสมผสาน” และเมื่อทั้ง 3 ครัวเรือนได้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้กับมหาชีวาลัยอีสานในโครงการจัดการความรู้ระดับชุมชน เกษตรกรได้เรียนรู้ที่จะรู้จักตัวเองมากขึ้นว่าตนเองมีความถนัดและสนใจในเรื่องใดหรือกิจกรรมใด มีการค้นหาความรู้ และทดลองใช้ความรู้ทั้งจากท้องถิ่นและวิชาการโดยการลงมือปฏิบัติ เพื่อที่จะพัฒนางานนั้นๆให้มีประสิทธิภาพจนสามารถสร้างรายได้ให้ครอบครัวดำเนินชีวิตอยู่ได้

กล่าวได้ว่ากระบวนการพัฒนาศักยภาพในการพึ่งตนเองแก่เกษตรกรของมหาชีวาลัยนั้น เป็นการเพิ่มความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของตนและครอบครัว โดยอาศัยความรู้ความสามารถตลอดจนทุนของตนเป็นหลัก (ทรัพยากร แรงงาน เงินทุน ฯลฯ) ซึ่งสมาชิกที่เข้าร่วมกระบวนการดังกล่าวได้เริ่มมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมจากการพึ่งพาผู้อื่น (เช่น ภาครัฐ) และปัจจัยภายนอก (เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์) มาเป็นการพึ่งตนเองมากขึ้น ดังจะเห็นจากการที่สมาชิกมีการเรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ได้อย่างคุ้มค่าและลดต้นทุนการผลิต เช่น การนำใบยูคาลิปตัสมาหมักทำน้ำยาไล่แมลง การนำมูลสัตว์มาทำปุ๋ยบำรุงดินแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ขณะเดียวกันก็มีการเรียนรู้ที่จะฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกต้นไม้ในไร่ นา นอกจากนั้นสมาชิกยังมีกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลาย เพื่อช่วยลดความเสี่ยงจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีแหล่งอาหารและช่วยลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว เช่น การปลูกพืชผักสวนครัวเป็นอาหาร การใช้มูลสัตว์แทนการใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ถ่านและฟืนจากต้นไม้ในไร่ นา เป็นต้น

นอกจากการเรียนรู้ที่จะเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเองแล้ว สมาชิกยังได้เรียนรู้ที่จะอยู่อย่างพอเพียง มีการจัดระบบดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบผสมผสานโดยมีการปรับตัวให้มีความเป็นอยู่อย่างพอประมาณ ลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว และไม่เร่งรีบที่จะผลิตเพื่อการค้า แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพและสร้างรายได้ที่เพียงพอแก่การดำรงชีวิต จัดสรรทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าและเกื้อกูลกัน การจัดระบบดำเนินชีวิตของเกษตรกรดังกล่าวจึงเป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างพอเพียง โดยเรียนรู้ที่จะรู้จักประมาณตนและมีเหตุผลในการใช้จ่ายมากขึ้น ซึ่งจะเป็นภูมิคุ้มกันให้เกษตรกรสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกได้ดีขึ้น